መጽሐፍ ቅዱስ፣ አርኪኦሎጂና ታሪክ

በ2025/2017 ዓ.ም. ታተመ

ደራሲያን፦ ቄስ ሃንስ ክሪስቴንሰን እና ቄስ ሳሙኤል ግሪን
ተርጓሚ፦ ዳንኤል እውነት ለሁሉ

መጽሐፍ ቅዱስ፣ አርኪኦሎጂና ታሪክ

በ2025/2017 ዓ.ም. ታተመ

ደራሲያን:- ቄስ ሃንስ ክሪስቴንሰን እና ቄስ ሳሙኤል ግሪን።

ተርጓሚ ዳንኤል እውነት ለሁሉ

ይህንን መጽሐፍ ከ engagingwithislam.org/books/Amharic-Bible-History.pdf ላይ ማውረድ ይችላሉ።

ጳውሎስ ግን እንዲህ አለ፦ ክቡር ፊስጦስ ሆይ፥ የእውነትንና የአእምሮን ነገር እናገራለሁ እንጂ እብደትስ የለብኝም። በእርሱ ፊት ደግሞ በግልጥ የምናገረው ንጉሥ ይህን ነገር ያውቃል፤ ከዚህ ነገር አንዳች እንዳይሰወርበት ተረድቼአለሁና፤ ይህ በስውር የተደረገ አይደለምና። (ሥራ 26:25-26)

አስተዋፆኦ

መግቢያ 2

ምዕራፍ 1 - አርኪኦሎጂ 3

ምዕራፍ 2 - ታሪካዊ ሰነዶች 29

ምዕራፍ 3 - አዲሱ ኪዳን 37

ማጠቃለያ 46

መግቢያ

ክርስቲያኖች እንደመሆናችን እግዚአብሔር ሕያውና የሚሠራ እንደሆነ እንዲሁም በታሪክ ውስጥ በተግባር ራሱን እንደ ገለጠ እናምናለን። አምላካችን ሁሉንም ነገሮች እንደፈጠረና በሕዝበ እስራኤል አማካኝነት እንደተገለጠ እናምናለን። በተለይም እግዚአብሔር በጌታችን በኢየሱስ ክርስቶስ ሰው ሆኖ እንደመጣና ብዙ ነገሮችን እንደተገበረ እናምናለን። በዚህም ምክንያት ክርስትና ታሪካዊ ማስረጃዎች እንዳሉት የሚናገር ሃይማኖት ነው። ይህ ማለት ክርስትና ለታሪክ ምርመራ ክፍት ነው ማለት ነው። በዚህ አጭር መጽሐፍ ውስጥ የምናደርገውም ይህንኑ ነው። የአርኪኦሎጂ ግኝቶችን፣ ታሪካዊ ሰነዶችንና አዲስ ኪዳንን እንመለከታለን።

ምዕራፍ 1 - አርኪኦሎጂ

ላለፉት 150 ዓመታት የአርኪኦሎጂ ባለሙያዎች በአሁኑ ጊዜ እስራኤል ብለን በምናጠራት ምድር እንዲሁም በዙሪያዋ ባሉ አገሮች ውስጥ በአሸዋና በአመድ ውስጥ በመቆፈር የጥንቶቹን ግዛቶች አጥንቶች ሲመራመሩ ቆይተዋል። ፒክክስ የተሰኘው ተመራማሪ ለሺህ ዓመታት የተቀበረውን የከተማዋን ግድግዳዎች ማግኘት ችሏል። ትሮወልስ ለዘመናት የነገሠውን የዝምታ ድባብ የሚገፍፍ ሥራ ሠርቷል። የሸክላ ሥራዎች አሁንም ድረስ በላያቸው ላይ የተቀረጹትን የጣት አሻራዎች ያሳያሉ - ብሉይ ኪዳን በሚገልጸው ዓለም ውስጥ የኖሩ፣ የሠሩ፣ የተጋደሉ፣ የጸለዩና የሞቱ ሰዎች የጣት አሻራዎች።

አርኪኦሎጂ ወሰን አለው። የሕይወት ታሪኮችን አይጽፍም። ስብከት አያቀርብም። ማን እንደጸለየ፣ ማን እንደዋሸ ወይም ማን መላእክትን በሌሊት እንዳየ አይነግረንም።

አስደናቂ በሆነ ሁኔታ ሰዎች ትተውት የሄዱትን ይነግሩችኋል፡- የተሰበሩ የሸክላ ዕቃዎች፣ የፈራረሱ ግድግዳዎች፣ የተበታተኑ አጥንቶች፣ የተቃጠሉ እህሎችና አንዳንዴም አስደናቂ የጽሑፍ ሀውልቶችን ማየት ያስችላል።

የሚያስደንቀው ክፍል ደግሞ የሚከተለው ነው፡- መጽሐፍ ቅዱስ የሚናገረውን ነገር አርኪኦሎጂስቶች ከገለጿቸው ባሕሎች፣ ከተሞች፣ የጊዜ ሰሌዳዎችና ጭብጦቹ ጋር ስናስተያይ አስገራሚ የሆነ ነገር ማየት እንጀምራለን። በሁሉም ዝርዝር ጉዳዮች ላይ አይደለም። በሁሉም ደረጃዎች አይደለም። ይሁን እንጂ መጽሐፍ ቅዱስ የጥንቱን ዓለም ለመግለጥ እየሞከረ ባለው ሰፊ አውድ ውስጥ ሲታይ ንፅፅሩ እጅግ አስገራሚ ነው።

ይህ የሚያሳየው የብሉይ ኪዳን ዓለም እውነተኛ መሆኑን ነው። የመጽሐፍ ቅዱስ ጸሐፊዎች ማንም ሆኑ ማን ያንን ዓለም ከውስጥ ሆነው ያውቁታል። እንደ ሩቅ የውጭ

ሰዎች የተበታተኑ አፈ ታሪኮችን አንድ ላይ እየሰበሰቡ አልጻፉም። እንደ ውስጥ አዋቂ ሆነው ይጽፋሉ። እነዚህ ታሪኮች አስተማማኝ ናቸው። እንዲያውም አንዳንድ ጊዜ የዓይን ምሥክሮች ናቸው። ይህ ደግሞ በጥሞና ልንሰማቸው እንደሚገባ ያሳየናል።

በዚህ ምዕራፍ ውስጥ አሥራ ሁለት ዋና ዋና የአርኪኦሎጂ ግኝቶችን እንመረምራለን፤ እንዲሁም እያንዳንዳቸው በመጽሐፍ ቅዱስ ላይ ከተሳሉት ሥዕሎች ጋር እንዴት እንደሚጣጣሙና እንዴት እንደሚያጠናክሩ እንመረምራለን።

የመርነፕታ ሐውልት እስራኤል በመስቀልያ መንገድ ላይ

የመርነፕታ ሐውልት

ዘመኑ 1208 ዓ.ም. አካባቢ ነው። ግብጽ አሁንም ታላቅ ኃይል ናት። የታላቁ ራምሴስ የዳግማዊ ራምሴስ ልጅ ፈርዖን መርነፕታ ዓለም እንዲያውቀው ይፈልጋል። ስለዚህ የጥንቶቹ ነገሥታት ያደርጉት የነበረውን ነገር ያደርጋል፤ ድሉን በድንጋይ ላይ ይቀርጽ ነበር።

የሜርኔፕታ ሐውልት በሃይሮግሊፍ የተጻፈ ጥንታዊ ጋዜጣዊ መግለጫ ነው ማለት ይቻላል። ሜርኔፕታ ያደቀቃቸውን ነገዶች፣ ከተሞችና ክልሎች በሙሉ ይዘረዝራል። ሁሉም እዚያ ውስጥ ተጠቅሷል። አስቀሎና፣ ጌዜር፣ ያኖአም… ጽሑፉ እነዚህን ከዘረዘረ በኋላ አንድ ያልተጠበቀ ነገር ያመጣል። እጅግ አስገራሚ ነገር።

"እስራኤል ባድማ ሆኗል፤ ዘሩ ከእንግዲህ ወዲህ የለም።"

ይህንን በድጋሚ አንብቡ። ከዛሬ 3,200 ዓመታት በፊት ግብፃዊ ፈርዖን አንድ እስራኤል የተባለ ሰው በስም ጠቅሶ አጠፋሁት ብሎ ነበር። ይህ ነጠላ መስመር በመጽሐፍ ቅዱስ አርኪኦሎጂ ውስጥ የሚገኝ ፈንጂ ነው።

በመጀመሪያ፣ ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጭ እስራኤልን ከጠቀሱት ሁሉ የመጀመሪያው ነው፤ ይህ ምንጭ እስራኤላዊ ያልሆነ፣ እስራኤልን በትክክለኛው አካባቢ፣ በትክክለኛው ዘመን በስም የሚጠቅስ ነው።

በሁለተኛ ደረጃ፣ መርነፕታ እስራኤልን እንደ አገር ሳይሆን እንደ አንድ ሕዝብ ማለትም ንጉሥ ወይም ዋና ከተማ የሌለው የጎሣ አካል አድርጎ ለመግለጽ የተወሰነ ሥዕላዊ መግለጫ ምልክት ይጠቀማል። ይህ ጉዳይ በጣም ወሳኝ ነው። ምክንያቱም ከመሳፍንት መጽሐፍ ቅዱሳዊ ዘገባ ጋር ይጣጣማልና። በአጭሩ የመርኔፕታ ሐውልት ስለ እስራኤል ብቻ የሚናገር ነገር አይደለም፤ የት እንደሚገኙም ጭምር መጽሐፍ ቅዱስ በሚናገርበት በዚያው መንገድ በትክክል ያስቀምጣቸዋል። ይህ ተረት አይደለም። ይህ ታሪክ በመርኔፕታ የኩራት ንግግር በኩል የሚያንሾካሾክ ሃቀኛ ታሪክ ነው።

በኮረብታዎች ውስጥ ያሉ የሙት መንደሮች፡ እስራኤል ስር ሰደደ

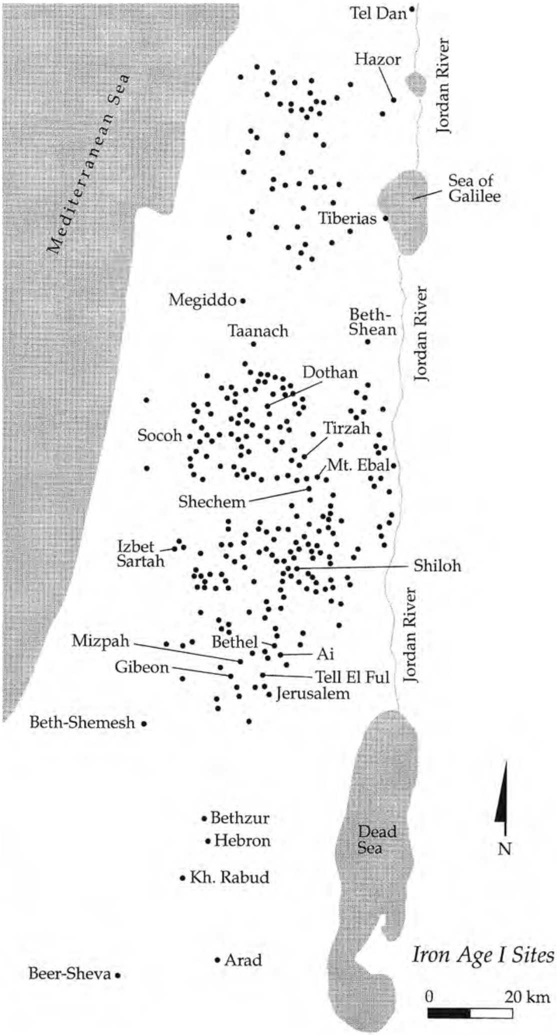

በመሳፍንት ዘመን ብቅ ያሉትን አዲስ መንደሮች የሚያሳይ ካርታ።

ከ1200 እስከ 1000 ከክርስቶስ ልደት በፊት ባለው ጊዜ ውስጥ በተራራማው የከነዓን አገር አንድ እንግዳ ነገር ተከስቶ ነበር። በደርዘን የሚቆጠሩ ትናንሽ መንደሮች ብቅ ማለት ጀመሩ። የቤቶች ክምችት። የእህል ጉድጓዶች። የጋራ አደባባዮች ይታያሉ። ቤተ መንግሥቶች የሉም። ቤተ መቅደሶች የሉም። የገዢ ባለሥልጣናት ምልክት የለም። ድንጋያማ በሆነ ሸለቆ ላይ አስቸጋሪ ሕይወት የሚመሩ ተራ ሰዎች ብቻ ናቸው የሚታዩት።

እነዚህን ቦታዎች ለመጀመሪያ ጊዜ ካርታ ለሠሩት የአርኪኦሎጂ ባለሙያዎች በካርታ ላይ ተቀርጾ የማያውቅ የመናፍስት ከተማ ከማግኘት ጋር ይመሳሰላል። እነዚህ ሰዎች መነሻ ቦታ የሌላቸው ይመስሉ ነበር፤ እንዲያውም ራሳቸውን በአንድ ቦታ አልወሰኑም። በሁሉም ቦታ ነበሩ።

የሕዝብ ብዛት ግምታዊ አኃዝ እንደሚያሳየው ይህ ጭማሪ ከፍተኛ እመርታ አሳይቶ ነበር። አንዳንድ ምሁራን እንደሚሉት በዚህ ወቅት በመካከለኛው ኮረብታማ ሀገር የሚኖሩ ሰዎች ቁጥር በአስር እጥፍ ጨምሯል። ይሄ ፍልሰትን የሚያሳይ ነው። ብዙ ሕዝብ ወደዚያ አካባቢ እየተንቀሳቀሰ ነበር።

ይህ እንቅስቃሴ በመጽሐፍ ቅዱስ ገጾች ላይ የተገለጹትን ሰዎች የሚጠቅስ ስለ መሆኑ አንዳች ፍንጭ ይሰጣል።

ብሉይ ኪዳን ከዘጸአት በኋላ ብዙ ሰዎች ወደ ከነዓን ምድር እንደገቡ በተደጋጋሚ ይናገራል። እነዚህም ነገሥታት ወይም ድል አድራጊዎች አልነበሩም፤ ነገር ግን ሊሰፍሩ የሚፈልጉ ነፃ የወጡ ባሪያዎችና የሚቅበዘበዙ ነገዶች ናቸው። መጽሐፈ ኢያሱ ምድሪቱን ስለመከፋፈላቸው ይናገራል፤ የመሳፍንት መጽሐፍ እነዚህ ሰዎች ምንም ዓይነት ማዕከላዊ አገዛዝ ሳይኖራቸው ተበታትነው እንደሚኖሩ ይገልጻል። አሁን ደግሞ በአርኪኦሎጂያዊ ታሪክ ውስጥ አንድ ዓይነት ምስል እናያለን፤ ይኸውም በድንገት ሰዎች ወደ ተራራማው አካባቢዎች ሲጎርፉ፣ ታላላቅ ህንፃዎችን ሳይሆን መጠነኛ መኖሪያ ቤቶች ሲሠሩ ይታያል።

የሸክላ ስብርባሪዎች፣ የግንባታና የቤቶቹ ንድፍ ከጊዜ በኋላ እስራኤላውያን መኖራቸው በተረጋገጠባቸው ቦታዎች ላይ ከምናገኛቸው ነገሮች ጋር ተመሳሳይ

ናቸው። ቁሳቁሶቹ በአካባቢው ነዋሪዎች የተሠሩ ናቸው። መሳሪያዎቹ ቀላል ናቸው። አመጋገባቸው መጠነኛ ነው። ፍርስራሾቹ የሚሰጡት መረጃ ትክክል ከሆነ ደግሞ የሥነ ምግባር እሴቶቻቸው ከከነዓናውያንና ከፍልስጥኤማውያን ጎረቤቶቻቸው ፈጽሞ የተለዩ ናቸው።

እነዚህ ሰዎች ቤተ መቅደስ የሚገነቡ ወይም ሐውልት የሚገነቡ አልነበሩም። ነገሥታትን የሚያወድሱ ወይም መሪዎቻቸውን የሚያከብሩ አልነበሩም። እነዚህ ሰዎች የሚኖሩት በዝቅተኛ ኑሮ ደረጃ ላይ ነው፤ ያላቸውን እየተቋደሱ የሚኖሩ ምስኪኖች ናቸው። ምንም ዓይነት ማዕከላዊ የአገዛዝ ስርዓት አልነበራቸውም። የታሪክ ምሁራን ይህ ዓይነቱ ኅብረተሰብ በዓይን የሚታይ የሥልጣን ተዋረድ የሌለው ነው ይላሉ።

መጽሐፍ ቅዱስስ? የመሳፍንት ዘመን ብሎ ይጠራዋል። "በእስራኤል ንጉሥ አልነበረም፤ ሁሉ በገዛ ዓይኑ ትክክል የሆነውን ያደርግ ነበር" (መሳፍንት 21፡25)። ይህ ጥቅስ ሃይማኖታዊ ማብራሪያ ብቻ አይደለም። ይህ የሶሺዮሎጂ መግለጫ ሲሆን አርኪኦሎጂም ይህንን ሐሳብ ይደግፋል።

በነገሥታት የተቀረጹ ጽሑፎች የሉም። የተመሸጉ ቤተ መንግሥቶች የሉም። በከፍታ ቦታዎች ላይ ተበታትኖ የሚኖር፣ በእምነት የሚኖር፣ በሕይወት ለመኖር የሚጣጣር፣ አንዳንድ ጊዜም ሥርዓት አልበኛ የሆነ የጎሳ ስብስብ ብቻ ነው። በሌላ አነጋገር በፍርስራሹ ውስጥ የምናገኛቸው ነገሮች በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከምናነበው ሐሳብ ጋር ይጣጣማሉ። ንጉሥ የሌለው ሕዝብ፣ በኮረብቶች ላይ ቤቶችን የሚገነባ፣ የወደፊቱ ጊዜ ምን ይዞ እንደሚመጣ እርግጠኛ ባይሆንም የፈርዖን ንብረት እንደማይሆን እርግጠኛ የሆነ ስደተኛ ሕዝብ በአካባቢው ይታያል።

ሐጾር በእሳት ነበልባል ውስጥ፤ ጣዖት አጥፊዎችና የተዋረዱ ነገሥታት

ከሐጾር በተገኘው በዚህ ምስል ላይ የሚታየው ጥቁር አመድና የተቃጠለ ፍርስራሽ በአንድ ወቅት ከተማዋን በልቶት የነበረውን ግዙፍ እሳት የሚያሳይ አስደናቂ ማስረጃ ነው።

ሐጾር የባሕር ዳርቻ ከተማ አልነበረችም። ከተማዋ ለሰሜናዊው ከነዓን የዘውድ ጌጥ ነበረች፤ ግዙፍና የተመሸገች ከተማ ስትሆን በነሐስ ዘመን በአካባቢው ከፍተኛ ተጽዕኖ ነበራት። መጽሐፍ ቅዱስ "የእነዚህ መንግሥታት ሁሉ ራስ" በማለት ይጠራታል (ኢያሱ 11፥10)። በኢያሱ መጽሐፍ መሠረት እስራኤላውያን ድል ካደረጓቸው ሦስት ከተሞች አንዷ ብቻ ነበረች፤ **እነርሱም በእሳት ተቃጥለው ነበር።**

በመሆኑም የአርኪኦሎጂ ባለሙያዎች ቆፍረው ነበር። በ12ኛው ክፍለ ዘመን በሐጾር ንጣፍ ውስጥ ያገኙትም… እሳት ነበር። ግዙፍ የሆነ የቃጠሎ ንጣፍ። በወጥ ቤት ውስጥ ድንገተኛ ቃጠሎ ወይም በአካባቢው በተፈጠረ ግጭት የተከሰተ ዓይነት

ሳይሆን ይህ መጠነ ሰፊ ጥፋት ነበር። የከሰል አመድ ሆኖ የፈረሰ ግድግዳ። አንድን ከተማ የሚያጠፋ ዓይነት ሙቀት። ነገር ግን እሳት ብቻውን ምንም አያረጋግጥም። በጥንቱ ዓለም ከተሞች በእሳት ይቃጠሉ ነበር። የሐጾርን ጥፋት እንግዳ ያደረገው እሳቱ ብቻ ሳይሆን በእሳቱ ውስጥ የተገኘውም ጭምር ነበር። በፍርስራሹ መካከል የተበታተኑት የከነዓናውያን ጣዖታት ፍርስራሾች ነበሩ። አልተሰረቁም ወይም ለሰዎች አልተከፋፈሉም። እነዚህ ጣዖታት ሆን ተብለው ባሉበት ስፍራ ተደምስሰዋል።

በጥንት ዘመን የነበረው ድል በዚህ መንገድ የሚገለጽ አልነበረም። አብዛኛውን ጊዜ ከተማ ስትወድቅ ድል አድራጊዎቹ ጣዖታትን እንደ ሽልማቶች አድርገው ይወስዷቸዋል። አማልክታቸው ድል መቀዳጀታቸውን የሚያረጋግጥ መለኮታዊ ማስታወሻ አድርገው ወደ አገራቸው ይመለሱ ነበር። ይሁን እንጂ ሐጾርን ያጠፋ ማንኛውም ሰው ለሽልማት ፍላጎት አላሳየም። የመጨፍጨፍ ፍላጎት ብቻ ነበረው። በተለይም ሃይማኖታዊ ምስሎችን የማጥፋት ፍላጎት ነበረው።

ይሁን እንጂ የታሪኩ ዋነኛ ማዕከል እሳቱ ነበር። የጥቃቱ ትኩረት ከሁሉም ይልቅ ትልቅ ቦታ የሚሰጣቸውን የሃይማኖትና የመንግሥት የሥልጣን ማዕከሎችን ማጥፋት ብቻ ነበር። ቤቶቹስ? አልተነኩም። ገበያዎቹስ? አልተነኩም። መልእክቱ ምንድን ነው? ሆን ተብሎ የተሠራ ወታደራዊ ኦፕሬሽን ነበር።

ይህ እንዲያው በአጋጣሚ የሚከሰት ነገር አይደለም። ይህ በጥንቃቄ የተሠራ የጥቃት ዒላማ ነው። እንዲሁም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከሰፈሩት ዘገባዎች ጋር በእጅጉ የሚጣጣም ነው። እስራኤላውያን የከነዓናውያንን ቤተ መቅደሶች እንዲዘርፉ አልታዘዙም፤ ነገር ግን እንዲያጠፉ ተነግሯቸው ነበር። መሠዊያውን አፍርሱ። ጣዖታትን አቃጥሉ። የምድሪቱን አማልክት ርዝራዥ እንዳታስቀሩ ተብለዋል (ዘዳ. 12፡2-3)። በሐጾር የተከሰተው ይኸው ነው። በተጨማሪም መጽሐፍ ቅዱስ እስራኤላውያን በነገሥታት ላይ እንዳነጣጠሩ ይነግረናል፤ በእግረኛ ወታደሮች ወይም በሰላማዊ ሰዎች ላይ ብቻ አልነበረም ነገር ግን ምድሪቱን በመንፈሳዊና በፖለቲካዊ ባርነት በያዙት የሥልጣን መዋቅሮች ላይ ጭምር እንደሆነ ይናገራል (ኢያሱ 12፡7፣ 13)። በሐጾር የተቃጠሉት እነዚሁ ናቸው፤ ዙፋናትና አማልክት።

የጌባል ተራራ፤ የማይፈለግ መሠዊያ

የጌባል መሠዊያ

እ.ኤ.አ. በ 1980 አዳም ዘርታል - ዓለማዊ እስራኤላዊ አርኪኦሎጂስት እንጂ ቤተ ክርስቲያን ተሳላሚ ያልነበረ ሰው - በጌባል ተራራ ላይ ያለውን ወጣ ገባ ቁልቁለት እየቃኘ ሳለ እንግዳ የሆነ አራት ማዕዘን ቅርጽ ያለው የድንጋይ ክምር አጋጠመው። በመጀመርያ ዕይታ ምንም የተለየ ነገር ያለው አይመስልም ነበር። በፍርስራሽ መካከል የሚገኝ ሌላ ፍርስራሽ ብቻ ይመስል ነበር። ነገር ግን አርኪኦሎጂ በስሜት ላይ የተመሠረተ አይደለም። የጉዳዩን ታሪካዊ ይዘት በጥንቃቄ መመርመርን የሚጠይቅ ጥናት ነው።

ስለዚህ ዘርታል መቆፈሩን ቀጠለ።

ከ1982 እስከ 1989 ባለው ጊዜ ውስጥ እርሱና አብረውት የነበሩት ሰዎች ያገኙት ቤት፣ ምሽግ ወይም የከነዓናውያን አምላክ አልነበረም። በጣም ጥንታዊ፣ የተለየ እንዲሁም ለአንዳንዶች ደግሞ የበለጠ ፈታኝ የሆነ ነገር ነበር። እርሱም መሠዊያ ነበር። ማንኛውም መሠዊያ ብቻ ሳይሆን፣ በዘጸአት 20፡25 እና በዘዳግም 27፡5 እንደተገለፀው ከተቀረጡ፣ ካልተቀረጹ ድንጋዮች የተሠራ መሠዊያ ነበር። ምንም መሣሪያ አልነካቸውም። ምንም መዶሻ አልቀረፃቸውም። ጥሬ፣ ሻካራ ድንጋዮች ነበሩ።

ከዚያ በኋላ አጥንቶች ታዩ። ብዙ ቶን የሚመዝን አመድ። የተከማቸ ደለል። በውስጡ በመቶዎች የሚቆጠሩ የእንስሳት አጥንቶች — የተቃጠሉ፣ የተሰባበሩ እንስሳት ቅሪት። ሲመረመሩ፣ ሁሉም የቀረቡት ከንጹሕ እንስሳት ነበር። ላሞች፣ በጎች፣ ፍየሎች። እሪያዎች የሉም። ውሾች የሉም። ምንም ዓይነት የአረማዊ ሥርዓት አሻራ የለም።

በዚያን ጊዜ ነው ዘርታል አንድ አስደንጋጭ ነገር የተገነዘበው፤ ይህ መዋቅር በኢያሱ 8 ላይ ከተገለጸው መሠዊያ ጋር ይዛመዳል። ኢያሱ በጌባል ተራራ ላይ የገነባው፣ እስራኤል ከእግዚአብሔር ጋር ቃል ኪዳኗን ያደሰችበት። ተመሳሳይ ብቻ ሳይሆን አንድ ዓይነት ነው። ሌላው ቀርቶ መወጣጫው እንኳን እዚያ ነበር። መጽሐፍ ቅዱስ በመሠዊያ ላይ መራመድን ይከለክላል (ዘፀአት 20፡26)።

ይህ በአጋጣሚ የተገናኘ ነገር ፈጽሞ አልነበረም። አጥንቶቹ፣ ድንጋዮቹ፣ ቦታው — ለረጅም ጊዜ ተደብቀው የቆዩት የታሪክ ቁርጥራጮች ፍጹም ተስማምተው ተገናኙ። በመጀመሪያ ተጠራጣሪ የነበረው ዘርታል "የኢያሱ መሠዊያ" ብሎ ሰየመው። አንዳንዶች ስቀውበታል፣ አንዳንዶች እስከ ዛሬም ይሳለቃሉ። ነገር ግን እውነታው ይህ ነው። ይህ መሠዊያ ተራ ነገር አልነበረም። ከጥንት የብረት ዘመን መጀመሪያ የመጣ፣ መጽሐፍ ቅዱስ በትክክል እንደገለጸው በዚያው ቦታ፣ መጽሐፍ ቅዱስ እንዴት መገንባት እንዳለበት ባዘዘው በዚያው መሠረት በትክክል የተሠራ፣ እና መጽሐፍ ቅዱስ በሚያስተምረው መልኩ በትክክል ጥቅም ላይ የዋለ መሠዊያ ነበር።

የቴል ዳን ጽሑፍ፡ እዚያ መገኘት የሌለበት ስም

የቴል ዳን ጽሑፍ

እስከ 1990ዎቹ መጀመሪያ ድረስ፣ በትምህርት አውደ ጥናቶች ውስጥ ጸጥ ያለ፣ ነገር ግን የማይታበል ንግግር እየተሰማ ነበር፦ ዳዊት በፍጹም አልኖረም የሚል። እርግጥ ነው፣ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ዳዊት ትልቅ ስብዕና ነበረው — እረኛ ንጉሥ፣ ሃያል ገዳይ፣ ገጣሚና ጀግና። ነገር ግን ከቅዱሳት ጽሑፎች ውጭ? ምንም የለም። ምንም ሐውልት፣ ምንም ማኅተም፣ ምንም መዝገብ አልተገኘም። ለአንዳንዶች እርሱ ከአፈ ተረት በላይ አልነበረም።

ከዚያ በኋላ መሬት ታሪኩን ገለጠች። በ1992 እና 1993፣ የአርኪኦሎጂ ባለሙያዎች አቭራሃም ቢራን እና ዮሴፍ ናቬህ በሰሜን እስራኤል በጥንቷ ዳን ፍርስራሽ ውስጥ ቁፋሮ ሲያደርጉ አንድ አስደማሚ ግኝት አገኙ፤ በ9ኛው መቶ ቅ.ክ በደማስቆ ንጉሥ አዛሄል የተዘጋጀ የተሰባበረ የአረማይክ ሐውልት። በዚያ ሐውልት ላይ ተቀርጾ የነበረው ሐረግ በአርኪኦሎጂ ውስጥ ከዚህ በፊት ያልታየ ነበር፦

"የዳዊት ቤት" ይላል።

በዚህም ምክንያት ዳዊት ከተረት ጭጋግ ወጥቶ ወደ ታሪክ ብርሃን ገባ።

ይህ የአይሁድ ቅርስ አልነበረም። ሃይማኖታዊ ፕሮፓጋንዳ አልነበረም። የጠላት ፕሮፓጋንዳ ነበር - አዛሄል በእስራኤልና በይሁዳ ላይ ስላደረገው ድል በኩራት የተናገረበት። አጠቃቀሱም የስላቅ ዓይነት ነበር።

ዳዊት እውን ነበር። ቤቱም ስም ነበረው።

ቅርበት ቀያፋ፡ በግዛተ መንግሥት ጠርዝ ላይ ያለች ከተማ

የቅርበት ቀያፋ አስገራሚ ቦታ

ከ2007 እስከ 2012 ባለው ጊዜ ውስጥ አርኪኦሎጂስቶች ዮሴፍ ጋርፊንኬል እና ሳር ጋኖር በኤላ ሸለቆ ትይዩ በሚገኝ ቋጥኝ ላይ ቁፋሮ አካሂደው ነበር፤ ይህ ቦታ ዳዊት ጎልያድን የተጋፈጠበት ቦታ ነበር። በቅርበት ቀያፋ ያገኙት ነገር ሌላ ፍርስራሽ አልነበረም። ይህ ቦታ በእስራኤል ንጉሣዊ አገዛዝ መጀመሪያ ዘመን የነበረና ታሪክ ያለው ምሽግ የተገነባበት ከተማ ነበር።

በቅርበት ቀያፋ የሚገኙት ነገሮች በሙሉ የተገነቡት በ11ኛው መቶ ዘመን መጨረሻ ወይም በ10ኛው መቶ ዘመን መጀመሪያ ከክርስቶስ ልደት በፊት ሲሆን ይህም የእስራኤል የመጀመሪያ ነገሥታት የሆኑት ሳኦልና ዳዊት የተወለዱበት ዘመን ነው። ቁልፉም ይኸው ነው፤ ይህ ከነዓናዊ አልነበረም። ፍልስጤማዊም አልነበረም። ጊዜያዊ የሆነ የጎሳ ሰፈርም አልነበረም። የአይሁዳውያን ይዞታ ሲሆን የተማከለ ነበረ። የመሳፍንት ዘመን አልፏል፤ አሁን ደግሞ የነገሥታት ዘመን መጥቷል።

ይህ ሁኔታ መጽሐፍ ቅዱስ የሚገልጸውን በትክክል ያመለክታል፦ ከኮረብቶች ላይ ብቅ እያለች የነበረች አዲስ መንግሥት አንድነቷን ማጠናከርና መገንባት ጀምራለች።

ዓይን ዳራ፡ እንደ ሰሎሞን ያለ ቤተ መቅደስ

የአይን ዳራ ቤተመቅደስ ከመጥፋቱ በፊት።

ከዘመናዊዋ ቤይሩት በስተሰሜን ምዕራብ 30 ኪሎሜትር ርቀት ላይ፣ በሶሪያ ኮረብታዎች ውስጥ የተገነባ፣ ለዘመናት ተደብቆ የቆየና በቅርቡ በጦርነት የጠፋ ቤተ መቅደስ ነበር። ስሙ አይን ዳራ ይባል። በ2018 የቱርክ አውሮፕላኖች ጥቃት ወደ ፍርስራሽነት ቀይሮታል። ነገር ግን ከዚያ ጥፋት በፊት፣ የአርኪኦሎጂ ባለሙያዎች በጥልቀት መርምረውታል፣ በትክክል መጠኑን ለክተውታል፣ በዝርዝር ፎቶግራፍ አንስተውታል።

ያገኙት ነገር አስደናቂ ነበር። አይን ዳራ ከክርስቶስ ልደት በፊት ከ1300 እስከ 740 ዓ.ዓ አካባቢ የቆመ ቤተ መቅደስ ነበር። ምንም እንኳን እስራኤላዊ ባይሆንም ምናልባት ለከልላዊ አምልኮ የሚያገለግል ነበር። በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከተገለጸው **የሰሎሞን ቤተ መቅደስ** ጋር ተመሳሳይ ዓይነት ነበር።

ተመሳሳይ የሦስት ወገን አቀማመጥ፤ ተመሳሳይ የመግቢያ በር፤ አንድ ዓይነት ውስጣዊ ቤተ መቅደስ፣ ቅድስተ ቅዱሳንና የመሬት አቀማመጥ የግንባታው ገጽታዎች፤ ከደረጃዎቹ ጀምሮ እስከ አምዱ መሠረት እስከ የተቀረጹት ጌጣጌጦች ድረስ መጽሐፍ ቅዱስ በ1 ነገሥት 6፡8 ላይ የሚገልጸውን ነገር ያንጸባርቃሉ።

ለበርካታ ዓመታት አንዳንድ ምሁራን በ1ነገሥት መጽሐፍ ላይ የተጠቀሰውን ቤተ መቅደስ የኋለኛው ዘመን የፈጠራ ሥራ እንደሆነ አድርገው ይቆጥሩት ነበር። ይሁን እንጂ አይን ዳራ ከዚህ ተቃራኒ የሆነ ነገር አሳይቷል። በቤተ መቅደሱ ላይ የተሠራው የድንጋይ ቅርጽ የመጽሐፍ ቅዱስ መግለጫ ከክርስቶስ ልደት በፊት በ10ኛው መቶ ዘመን ከነበረው የታወቀ የሥነ ሕንፃ አሠራር ጋር ይጣጣማል። የተሰራው በግዞት ዘመን ወይም በፋርስ ዘመን አይደለም፣ ነገር ግን ሰሎሞን እንደ ነገሥ በሚነገርለት ዘመን ላይ ነው።

መልእክቱ ግልጽ ነው፡- በ1ነገሥት መጽሐፍ ውስጥ የተገለጸው ቤተ መቅደስ በወርቅ የተለበጠ አፈ ታሪክ አይደለም። በወቅቱ የነበረውን እውነተኛ ሃይማኖታዊና ሥነ ሕንፃዊ ገጽታ የሚያንጸባርቅ ነው። መጽሐፍ ቅዱስ አወቃቀሩን እየፈለሰፈው አልነበረም። በትክክል የነበረውን ነገር እየገለጸ ነው።

የንጉሥ በሮች፤ ሐጾር፣ መጊዶ እና ጌዝር

በምስሉ ግርጌ በግራ በኩል ያለው ታዋቂው ባለ 6 ክፍል በር ያለው የሐጾር ቦታ።

1ኛ ነገሥት 9፡15 ላይ በተጻፈው መሠረት ሰሎሞን የጥበብና የአምልኮ ሰው ብቻ ሳይሆን የግንባታ ሰውም ነበር። በተለይም፣ ሦስት ቁልፍ ከተሞችን መመሸጉ ተነግሯል፡- **ሐጾርን፣ መጊዶን እና ጌዝርን።**

አርኪኦሎጂስቶች በሐጾር፣ በመጊዶ እና በጌዝር መቆፈር ሲጀምሩ - በ 1 ነገሥት ውስጥ የተገለጹት ትክክለኛዎቹ ሦስት ከተሞች - አንድ የጋራ የሕንፃ ፎርማ አገኙ- ግዙፍ እና የተጠናከረ **ባለ ስድስት ክፍል በሮች።**

የሸክላ ስራዎች እና የካርቦን ዘመን ልኬት ግንባታውን በ **10ኛው ክፍለ ዘመን ከክርስቶስ ልደት በፊት በትክክል አስቀምጠዋል** - መጽሐፍ ቅዱስ ሰሎሞን እንደ ነገሠ በሚናገርበት ዘመን ማለት ነው። ታዲያ ምን አለን? ከመጽሐፍ ቅዱስ ጋር የሚስማሙ በሮች እና የጊዜ ሰሌዳዎች ያላቸው ሦስት ከተሞች አግኝተናል።

የሜሻ ሐውልት፡ እስራኤል፣ ሞዓብና የዳዊት ጥላ

ታዋቂው የሜሻ ሐውልት

በዘጠነኛው መቶ ዘመን ከክርስቶስ ልደት በፊት፣ በጥቁር ባዝልት የተቀረፀው የሜሻ ሐውልት በጥንታዊቷ ምሥራቅ ከተገኙ እጅግ አስደናቂ የአርኪኦሎጂ ግኝቶች መካከል አንዱ ነው። ይህ ሐውልት እስራኤላዊ አይደለም። የሞዓባውያን ንጉሥ ሜሻ በድል አድራጊነቱ ለመኩራራትና ካሞሽ ተብሎ የሚጠራውን አምላኩን ለማክበር ያዘጋጀው ብሔራዊ ሐውልት ነው።

ነገር ግን እንደ ብዙ የኩራት ሐውልቶች ሁሉ ይህም ትልቅ ታሪካዊ እውነታን ያረጋግጣል። የሜሻ ሐውልት ጽላት ከእስራኤል ጋር ስላጋጠመው ግጭት ይናገራል፣ ይህም በመጽሐፍ ቅዱስ በ2ኛ ነገሥት 3 ላይ ተመዝግቧል። ሁለቱም ምንጮች — የመጽሐፍ ቅዱስና የሞዓባውያን ጽላቶች — እስራኤል በአንድ ወቅት ሞዓብን እንደ ገዛችና ሜሻ በተሳካ ሁኔታ እንዳመፀባት ይስማማሉ። የጦርነቱ መነሻ የሞዓብ ምድር ከእስራኤል ቁጥጥር ለመውጣት ያደረገችው ሙከራ ነበር።

በጽሑፉ መሃል ላይ፣ በተፋቀው ክፍል፣ ብዙ ምሁራን ጽላቱ የሚያመለክተው "የዳዊት ቤት" መሆኑን ያምናሉ። ምንም እንኳን የፊደሉ አጻጻፍ በከፊል ተበላሽቶ ትክክለኛ ንባቡ ሙሉ በሙሉ ተቀባይነት ባያገኝም፣ እየጨመረ የመጣው የኤፒግራፍ ጸሐፊዎች ቁጥር ይህ ሐረግ የይሁዳ ሥርወ መንግሥት መሥራች የሆነውን ዳዊትን የሚያመለክት እንደሆነ ይጠቁማል።

ስለዚህ፣ የሜሻ ሐውልት ሁለት ጠቃሚ ነገሮችን ያረጋግጣል። በመጀመሪያ፣ መጽሐፍ ቅዱስ በ2ኛ ነገሥት 3 ያቀረበው የጦርነት ዘገባ በታሪካዊ መረጃ ላይ የተመሠረተ መሆኑን ያረጋግጣል። በሁለተኛ ደረጃ፣ የዳዊትን ታሪካዊነት የሚያጸና ተጨማሪ ማስረጃ ይሰጣል፣ ይህም ዳዊት ወንጭፍ የታጠቀ እረኛ ብቻ ሳይሆን፣ በጠላቶቹ ዘንድ እውቅና የተሰጠው የሥርወ መንግሥት መሥራች መሆኑን ያመለክታል።

ተዛማጆቹ የጊዜ ሰሌዳዎች፡- ነገሥታቱ፣ ጽሑፎችና ማስረጃዎቹ

የሣልሳዊ ስልምናሶር ጥቁር ሐውልት የእስራኤል ንጉሥ ኢዩ ለአሦር ንጉሥ ክብር ሲሰግድ የሚያሳይ ሲሆን ይህም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ከተጠቀሱ ሰዎች መካከል

ጥንታዊው እንደሆነ ተደርጎ ይቆጠራል። በ841 ከክርስቶስ ልደት በፊት የተጻፈ ሲሆን የመጽሐፍ ቅዱስንና የአሦርን የዘመን አቆጣጠር ለማመሳከር ወሳኝ መሠረት ነው።

በብሉይ ኪዳን ውስጥ ካሉ እምብዛም ትኩረት ካልተሰጣቸው ነገር ግን እጅግ አስደናቂ ባህሪያት አንዱ የጊዜ ሰሌዳው ነው። ሁለቱ የነገሥታት መጻሕፍት በዓመታት፣ በነገሥታት የንግሥና ዘመናት ርዝማኔዎች፣ በሰሜን (እስራኤል) እና በደቡብ (ይሁዳ) መንግሥታት መካከል ባለው ግንኙነት፣ እንዲሁም ከውጭ ሀገራት ገዥዎችና ወታደራዊ ዘመቻዎች ጋር በተያያዙ መዛግብት የተሞሉ ዝርዝር ታሪኮችን ያቀርባሉ። ይህ የጊዜ ሰሌዳ መጽሐፍ ቅዱስን ለማንበብ ጠቃሚ ብቻ ሳይሆን፣ ለታሪክና ለሥነ ጽሑፍ ተመራማሪዎች የወርቅ ማዕድን ያህል ሆኖ ያገለግላል።

ባለፈው መቶ ዓመት ውስጥ፣ ምሁራን የይሁዳና የእስራኤል ነገሥታት የመጽሐፍ ቅዱስ ዘገባዎችን ከግብፅ፣ ከአሦር፣ ከባቢሎን፣ ከአራምና ከሌሎች ጎረቤት ሀገራት መዛግብት ጋር አነፃፅረዋል። ይህ ንፅፅር እነዚህ መዛግብት ታሪካዊ ትክክለኛነት እንዳላቸው አረጋግጧል። ስሞች፣ የዘመንና የጦርነት ክስተቶች ቅደም ተከተል በዘመኑ ከነበሩ ሌሎች ታሪካዊ መዛግብት ጋር ተመሳስለዋል።

በተለይ የሣልሳዊ ስልምናሶር ጥቁር ሐውልት፣ የእስራኤል ንጉሥ ኢዩ ለአሦር ንጉሥ ክብር ሲሰግድ የሚያሳይ ሲሆን በ841 ዓ.ዓ. እንደ ተቀረፀ ይታመናል። ይህ ሐውልት የመጽሐፍ ቅዱስንና የአሦርን የዘመን አቆጣጠር ለማመሳሰል ወሳኝ የማመሳከሪያ ነጥብ ሆኖ ያገለግላል።

ኩንቲሌት አጅሩድ (ሀርቮት ቴማን)፡ የግድግዳ ምስል፣ አማልክትና መንገዱን የሳተ ሕዝብ

በኩንቲሌት አጅሩድ ከሚገኙት ማሰሮዎች (ፒቶይ) የአንዱ የጥበብ ሥራ የሆነው ተመልሶ እንደ ተሳለው።

በደቡባዊው የኔጌብ በረሃ በፀሐይ ሐሩር በተቃጠለው አካባቢ የግንባታ ፍርስራሾች ይገኛሉ። ይህ የ8ኛው ክፍለ ዘመን ዕድሜ ጠገብ ሩቅ ምድር ኩንትሌት አጅሩድ በመባል ይታወቃል። በመጀመሪያ ሲታይ እምብዛም ትኩረት አይስብም። ጥቂት ግድግዳዎችና አንዳንድ የመጋዘን ማከማቻዎች ስለ ጥንቷ እስራኤል የሃይማኖት ሕይወት ምን የረባ መረጃ ይሰጡናል?

አንዳንዶቹ ጽሑፎች ምሥጢራዊ ናቸው። አንዳንዶቹ ግልጽ ናቸው። አንዳንዶቹ ደግሞ ምሁራን በአንክሮ እንዲያጤኑት ያደረጋቸውን ለየት ያለ ጉዳይ ይጠቅሳሉ፤ "ያህዌህና የእርሱ አሼራ (አጸድ)" የሚለው።

ብዙ ባለሙያዎች እዚህ ላይ "አሼራ" የሚለው ቃል የሚያመለክተው ሴት አምላክን ሳይሆን የአሼራ ምሰሶን እንደሆነ ይከራከራሉ፤ ይህ ምሰሶ ከእንጨት የተሠራና ከእርባታ አምልኮ ጋር የተያያዘ ሲሆን በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የተጠቀሱት ነቢያት ብዙውን ጊዜ ያወግዙት ነበር።

ጽሑፋቱ የጥንቶቹ እስራኤላውያን ያህዌንና ሌሎች አማልክትን ያመልኩ እንደ ነበር ይገልጻሉ፤ መጽሐፍ ቅዱስስ ምን ይላል?

“አክዓብም የማምለኪያ ዐፀድ [አሼራ] ተከለ፤ አክዓብም ከእርሱ በፊት ከነበሩት ሁሉ ይልቅ የእስራኤልን አምላክ እግዚአብሔርን የሚያስቈጣውን ነገር አበዛ።” 1 ነገሥት 16:33

በሸክላ ላይ የተጻፉ ቃላት:- የሸክላ ስባሪና የአንድ ሕዝብ መታሰቢያ

የቅርበት ቀያፋ የሸክላ ስባሪ በ10ኛው ክፍለ ዘመን አካባቢ።

በጥንቷ እስራኤል፣ በአቧራ የተሞሉ ቦታዎች ላይ ከሸክላ ዕቃዎች የተሰበሩ ትናንሽ ቁርጥራጮች ተገኝተዋል። እነዚህ ቁርጥራጮች ብዘውን ጊዜ ከእጅ መዳፍ ያነሱ

ናቸው። መጀመሪያ ሲታዩ ቆሻሻ ይመስላሉ፣ ነገር ግን ቀለማቸውን ስታዩ ልዩነታቸው ግልጽ ይሆናል።

እነዚህ የሸክላ ቁርጥራጮች ስሞችን፣ ደረሰኞችን፣ ትዕዛዛትን፣ ደብዳቤዎችንና ሌሎች መረጃዎችን ይይዛሉ። ከ12ኛው መቶ ዘመን ከክርስቶስ ልደት በፊት ጀምሮ እስከ ኢየሱስ ዘመን ድረስ በእስራኤል ታሪክ ውስጥ ተገኝተዋል። እነዚህ ቁርጥራጮች አስደናቂ የሚያደርጋቸው ነገር፣ የንጉሣዊ ጽሑፎች ወይም የቤተ መቅደስ ድንጋጌዎች ሳይሆኑ፣ የተራ ሰዎች መዛግብት መሆናቸው ነው። ብዙዎቹ በሊቀ ጸሐፍት ሳይሆን፣ በተራ ሰዎች የተጻፉ ናቸው። አንዳንዶቹ በድንበር ምሽጎች፣ ሌሎቹ ደግሞ በትናንሽ ከተሞች ተገኝተዋል። እነዚህ ቦታዎች ነገሥታት የሌሉባቸው፣ ወታደሮችና እረኞች ይኖሩባቸው የነበሩ ናቸው።

ይህ አንድ ወሳኝ ነገር ያሳያል፤ በጥንቷ እስራኤል መጻፍ ከምናስበው በላይ የተለመደ ነበር። ተራ እስራኤላውያን መጻፍ መቻላቸው መዛግብት መኖራቸውን ያመለክታል። የንጉሣዊ ታሪክ፣ የፍርድ ቤት ሰነዶች፣ የድልና የሽንፈት ዘገባዎች በመጻሕፍት ውስጥ ተጠቅሰዋል። ለምሳሌ፣ የይሁዳና የእስራኤል ነገሥታት ታሪክ የተጠቀሱ መዛግብት ናቸው። የሸክላ ቁርጥራጮች ጥንታውያን እስራኤላውያን ቅዱሳን ጽሑፎችን መጻፍና ለሌሎች ማስተላለፍ የቻሉበትን ክህሎት የሚያረጋግጥ ማስረጃ ይሰጣሉ።

መደምደሚያ

በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ለሚገኘው ለእያንዳንዱ ክንውን አርኪኦሎጂያዊ ማስረጃ ባይኖረንም በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ስለተጠቀሱት አንዳንድ ክንውኖች የአርኪኦሎጂ መረጃዎችን እናገኛለን። በዚህ ምዕራፍ ውስጥ 12ቱን ከመረመርን በኋላ መጽሐፍ ቅዱስ የያዘው ዘገባ ከአርኪኦሎጂያዊ ማስረጃ ጋር እንደሚስማማ ተመልክተናል። በመሆኑም መጽሐፍ ቅዱስ በተረት የተሞላ ነው ብሎ መናገር በእጅጉ የተሳሳተ ንግግር ነው። አርኪኦሎጂያዊ ማስረጃ ካለን መጽሐፍ ቅዱስ የሚናገረው ነገር እውነት መሆኑ ተረጋግጧል ማለት ነው።

ሌሎች በርካታ ምሳሌዎችን መመልከት እንደምንችል ልብ እንድንል በማሳሰብ ይህን ምዕራፍ እናጠቃልላለን። ለምሳሌ በኤርምያስ 39፡3 ላይ በተጠቀሰው ባለ ሥልጣን በናቡ ሰርሰቂም የተሰናዳ የሸክላ ሰሌዳ ተገኝቷል። ይህ ጽላት ለባቢሎን ቤተ መቅደስ የወርቅ ስጦታ መሰጠቱን ዘግቧል። ወይም እንደ ጲላጦስ ድንጋይ ወይም እንደ ኤራስጦስ ጽሑፍ (ሮሜ 16፡23) ወይም የቤተ ሳይዳ ገንዳ (ዮሐ. 5፡2) የመሳሰሉትን ከአዲስ ኪዳን ምሳሌዎች መመልከት እንችላለን። እነዚህን እንድትመረምሩና በግላችሁ እንድታጠኑ አበረታታችኋለሁ።

ምዕራፍ 2 - ታሪካዊ ሰነዶች

በኢየሱስ ዘመን ብዙ መጻሕፍት ነበሩ። በእርግጥ፣ የመጽሐፍ ቅዱስ መጻሕፍት ቢኖሩም፣ ሌሎች ብዙ መጻሕፍትም ነበሩ። ፈላስፎች፣ መሐንዲሶች፣ ባለቅኔዎች፣ ዶክተሮች፣ ጄኔራሎች፣ ነገሥታትና የታሪክ ምሁራን መጻሕፍትን ይጽፉ ነበር። እነዚህን መጻሕፍት የሚጽፉ ጸሐፍት የሚባሉ ሰዎችም ነበሩ። ዛሬ ከእነዚህ መጻሕፍት ብዙዎቹ ተጠብቀው ደርሰውናል። ስለ ኢየሱስና ስለ ጥንቷ ቤተ ክርስቲያን ዘመን ታሪክ ስለሚዘግቡ እጅግ አስፈላጊዎች ናቸው። አሁን የምናደርገው ከእነዚህ መጻሕፍት ውስጥ አንዳንዶቹን በማንበብ ስለ አዲስ ኪዳን ምን ሊነግሩን እንደሚችሉ ማየት ነው።

ጆሴፈስ (ዮሴፍ ወልደ ኮርዮን)

ልንመረምረው የሚገባን የመጀመሪያው መጽሐፍ የተጻፈው ጆሴፈስ በተሰኘ ሰው ነው። አይሁዳዊ መሪና ታሪክ ጸሐፊ ነበር። በ90 ዓ.ም ገደማ የጻፈ ሲሆን ክርስቲያን አልነበረም። በኢየሩሳሌምና በአይሁድ ሕዝብ ዘንድ በይፋ የታወቀውን ነገር መዝግቧል በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ስለምናነባቸው በርካታ ሰዎች ጽፏል። ከመጥምቁ ዮሐንስ እንጀምራለን።

> አንዳንድ አይሁዳውያን የሄሮድስ ሠራዊት መጥፋት ከእግዚአብሔር የመጣ ፍትሐዊ ቅጣት ነው ብለው ያምኑ ነበር፣ ይህም በመጥምቁ ዮሐንስ ላይ ሄሮድስ በፈጸመው ተግባር ምክንያት ነበር። ምክንያቱም ሄሮድስ በጎ ሰው የነበረውን ዮሐንስን ገድሎታልና። ዮሐንስ አይሁዳውያን በእርስ በርስ ግንኙነታቸው ጽድቅን እንዲፈጽሙ፣ ለእግዚአብሔርም ያደሩ እንዲሆኑና በዚህ መንገድ ወደ ጥምቀት እንዲመጡ አስተምሯቸው ነበርና። (Josephus, Antiquities 18:5:2)

ጆሴፈስ የጻፈው ነገር በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የምናነበውን ነገር ያረጋግጣል፡- መጥምቁ ዮሐንስ የተባለ አንድ ሰው የነበረ ሲሆን ሰዎችን እያጠመቀ ንስሐ እንዲገቡ ይጋብዝ ነበር፤ ሄሮድስም ይህን ሰው ገደለው።

ጆሴፈስ ስለ ኢየሱስ ወንድም ስለ ያዕቆብ ጽፏል።

> ፊስጦስ ሞቶ ነበር፣ አልባኒዮስ ደግሞ ገና በጉዞ ላይ ነበር። ስለዚህ ሐና የሸንጎ ዳኞችን ሰብስቦ፣ ክርስቶስ ተብሎ የሚጠራው የኢየሱስ ወንድም ያዕቆብንና [አንዳንድ ባልንጀሮቹን] በፊታቸው አቀረበ። የሕግ ጥሰት እንደ ፈጸሙ አድርጎ ከሰሳቸው በኋላ፣ በድንጋይ እንዲወገሩ አሳልፎ ሰጣቸው። (Josephus, Antiquities 20:9:1)

ጆሴፈስ የጠቀሰው ይህ ጥቅስ ስለ ኢየሱስና ስለ ያዕቆብ መናገሩ ትኩረት የሚስብ ነው። ኢየሱስ ክርስቶስ ተብሏል፤ ያዕቆብ ደግሞ ወንድሙ እንደሆነ ተገልጿል። እንደገና፣ ጆሴፈስ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የምናነበውን ሲያረጋግጥ እናያለን።

ጆሴፈስ ስለ ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ ዘግቧል።

> “በዚህ ጊዜ ሰው ብሎ እርሱን መጥራት ተገቢ ከሆነ ኢየሱስ የተባለ ጥበበኛ ሰው ነበር፤ የድንቅ ሥራዎች አድራጊ፣ እውነትን በደስታ የሚቀበሉ አይነት ሰዎች መምህርም ነበር፡፡ ከአይሁድ እና ከአሕዛብ ብዙዎችን ወደ ራሱ ሳበ፡፡ እርሱም ክርስቶስ ነበረ፣ እናም ጲላጦስ ከኛው መካከል ታላላቆች የሆኑቱ በሰጡት አስተያየት እንዲሰቀል ፈረደበት፡፡ በሦስተኛው ቀን ሕያው ሆኖ ስለታያቸው መጀመርያ የወደዱት አልከዱትም ነበር፡፡ ይህም መለኮታዊ መልዕክተኞች የሆኑ ነቢያት እነዚህንና ሌሎች በአስር ሺዎች የሚቆጠሩ ትንቢቶችን ስለ እርሱ እንደተናገሩት ነው፡፡ ከእርሱ ስያሜውን ያገኘው ነገደ ክርስቲያን እስከ ዛሬ ድረስ ከምድረ ገፅ አልጠፋም፡፡” (Josephus, Antiquities 18:3:3, quoted from Bishop Agapius Episcopus Mabbugensis)

ምንም እንኳን ጆሴፈስ ክርስቲያን ባይሆንም አሁንም ስለ ኢየሱስ ትክክለኛ መረጃ መዝግቧል።

- ኢየሱስ ነበረ።
- እርሱ ጥሩ እና ቅን ነበር።
- ብዙ አይሁዶችና ሌሎች ሕዝቦች የእርሱ ደቀ መዛሙርት ሆኑ።
- ጲላጦስም ሰቀለው።

- ደቀ መዛሙርቱ በሦስተኛው ቀን ከሙታን ተነሳ አሉ።
- ሰዎች እርሱ መሲሕ ነው ብለው ነበር።

ጆሴፈስ የዘገበው ነገር በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ያለውን ነገር ያረጋግጣል።

የሄሮድስ አግሪጳ ሞት በሐዋርያት ሥራ ውስጥ ተመዝግቧል።

> ሄሮድስም አስፈልጎ ባጣው ጊዜ ጠባቂዎችን መረመረ ይገድሉአቸውም ዘንድ አዘዘ፤ ከይሁዳም ወደ ቂሣርያ ወርዶ በዚያ ተቀመጠ። ከጢሮስና ከሲዶና ሰዎችም ጋር ተጣልቶ ነበር፤ በአንድ ልብ ሆነውም ወደ እርሱ መጡ፥ የንጉሥንም ቢትወደድ ብላስጦስን እሺ አሰኝተው ዕርቅ ለመኑ፥ አገራቸው ከንጉሥ አገር ምግብ ያገኝ ነበረና። በተቀጠረ ቀንም ሄሮድስ ልብሰ መንግሥቱን ለብሶ በዙፋኑ ተቀመጠ እነርሱንም ተናገራቸው፤ ሕዝቡም፦ የእግዚአብሔር ድምፅ ነው የሰውም አይደለም ብለው ጮኹ። ለእግዚአብሔርም ክብር ስላልሰጠ ያን ጊዜ የጌታ መልአክ መታው በትልም ተበልቶ ሞተ። (የሐዋርያት ሥራ 12:19-23)

እዚህ ላይ ሄሮድስ ለእግዚአብሔር የሚገባውን ምስጋና በስህተት እንደተቀበለና በእግዚአብሔር እንደተቀሠፈ እናነባለን። አንዳንዶች የዚህን ክስተት ተአምራዊነት ሊጠራጠሩ ይችላሉ። ነገር ግን የሚያስደንቀው ጆሴፈስ ተመሳሳይ ክስተት በራሱ መንገድ መዝግቧል።

> በሁለተኛው ቀን […] ሄሮድስ ሙሉ በሙሉ ከብር የተሠራና በጣም አስደናቂ ቅርጽ ያለው ልብስ ለብሶ በማለዳ ወደ ትርዒት ማሳያ ቦታ መጣ። በዚያን ጊዜ በልብሱ ላይ ያለው ብር በፀሐይ ጨረር ነጸብራቅ በሚያስደንቅ መልኩ አበራ። በጣም የሚያብለጨልጭ ሆኖ እርሱን በትኩረት ሲመለከቱ በነበሩት ሰዎች ላይ ፍርሃትን አስከተለ። ወዲያውኑ ተመልካቾች ከየቦታው እየተነሱ እርሱ አምላክ ነው ብለው ጮኹ (ምንም እንኳ ይህ ለእርሱ ጥቅም ባይሆንም)። እነርሱም እንዲህ አሉ፡ “ቸር ሁንልን፤ ምንም እንኳ እስካሁን እንደ ሰው ብቻ አክብረንህ ብንሆንም፣ ከእንግዲህ ወዲያ ከሰው ተፈጥሮ በላይ እንደሆንክ እንቀበላለን።” በዚህ ላይ ንጉሡ እነርሱን አልገሠጻቸውም፣

ውዳሴአቸውንም አልተቃወመም። ነገር ግን ብዙም ሳይቆይ ወደ ላይ ሲመለከት፣ በራሱ ላይ ባለ ገመድ ላይ የተቀመጠች ጉጉት አየ፤ ወዲያውኑ ይህቺ ወፍ ከዚህ ቀደም የምሥራች መልእክተኛ የነበረች ብትሆንም፣ አሁን የመጥፎ ዜና መልእክተኛ መሆኗን ተረዳ። ወዲያውም ታላቅ ሐዘን ውስጥ ወደቀ። በዚያን ጊዜ በሆዱ ውስጥ ከፍተኛ ሕመም ተነሳ፣ በጣም በኃይል ይታመም ጀመረ። ስለዚህ ወዳጆቹን ተመልክቶ እንዲህ አለ፡ "እናንተ አምላክ ብላችሁ የጠራችሁኝ እኔ፣ አሁን ይህን ሕይወት ለቅቄ እንድሄድ ታዝዣለሁ። እግዚአብሔር እናንተ አሁን ያላችሁኝን ውሸት ይቃወማል፤ እናንተም የማይሞት ብላችሁ የጠራችሁኝ እኔ፣ ወዲያውኑ ሞት ይነጥቀኛል። ነገር ግን እግዚአብሔር የሚወስነውን መቀበል እፈልጋለሁ፤ ምክንያቱም እኛ በጭራሽ መጥፎ ሕይወት አልኖርንምና፣ ነገር ግን በፌሽታና በደስታ ሕይወት ኖረናል።" ይህን ሲናገር ሕመሙ እጅግ ተባብሶ ነበር። በመጨረሻም ወደ ቤተ መንግሥት ተወሰደ። [...] በሆዱ ሕመም ለአምስት ቀናት በብርቱ ሲሰቃይ ቆይቶ ሞተ። Josephus, Antiquities 19:8:2)

አሁንም፣ በመጀመሪያው መቶ ዘመን የጻፈው ክርስቲያን ያልሆነው ጆሴፈስ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ያለውን ነገር ሲያረጋግጥ እንመለከታለን።

ታሲተስ

ታዋቂው ሮማዊ ታሪክ ጸሐፊ ታሲተስ (56-120 ዓ.ም.) ክርስቲያን አልነበረም። በሮም ታሪክ ውስጥ ስለ ኢየሱስና ስለ መጀመሪያዋ ቤተ ክርስቲያን መረጃዎችን መዝግቧል። ንጉሠ ነገሥቱ ኔሮ አብዛኛውን የሮም ከተማ ያጠፋውን ትልቅ እሳት አስነስቷል ብለው ሮማውያን ያምኑ እንደነበር ዘግቧል።

> ጉርምርምታውን ለማስቆም ኔሮ ክርስቲያኖች በመባል በሚጠሩ በነውረኛ ስራቸው በሚታወቁት አንዳንድ ሰዎች ላይ ወንጀሉን በማላከክ በከባድ ቅጣቶች እንዲቀጡ አደረገ፡፡ ይህንን ስም ያስገኘው ክርስቶስ ጢባሪዮስ ቄሣር ንጉሥ በነበረበት ዘመን ወኪል አስተዳዳሪ በነበረው በጳንጢዮስ ጲላጦስ ትእዛዝ ተገድሏል፡፡ ይህ መርዛማ አምልኮት ለጊዜው በቁጥጥር ስር ቢውልም ነገር ግን ይህ ክፋት በተጀመረባት በይሁዳ ብቻ ሳይሆን ከዓለም

> ዙርያ ሁሉ ቆሻሻና አስቀያሚ የሆኑ አስተሳሰቦች ሁሉ በሚጠራቀሙባት በሮምም ውስጥ እንደ ወረርሺኝ ተስፋፍቷል፡፡" (Cornelius Tacitus, The Annals, 15:44)

ይህ ሮማዊ የታሪክ ምሁር የሚከተለውን አረጋግጦልናል።

- በመጀመሪያው መቶ ዘመን አጋማሽ ላይ በሮም ክርስቲያኖች ነበሩ።
- ክርስቲያኖች ስማቸውን ያገኙት ከክርስቶስ ነው።
- ክርስቶስ በጴንጤናዊው ጲላጦስ ተገድሏል።
- ክርስትና ከይሁዳ ነው የጀመረው።

እዚህ ላይ የሮማውያን ታሪክ ከመጽሐፍ ቅዱስ የተማርነውን እንደሚያረጋግጥ እናያለን።

ታናሹ ፕሊኒ

ሌላው ሮማዊ ታናሹ ፕሊኒ ነው (ከ61-112 ዓ.ም.) ሮማዊ ጠበቃ፣ ደራሲና ዳኛ ነበር። የሮማን ግዛት ክፍል ይገዛ ነበር እንጂ ክርስቲያን አልነበረም። ብዙ ደብዳቤዎችን ጽፎ የነበረ ሲሆን ከነዚህም መካከል አንዱ በአካባቢው ስላሉት ክርስቲያኖች ምን ማድረግ እንዳለበት ለንጉሡ ነገሥቱ የጻፈው ደብዳቤ ነበር። ፕሊኒ ብዙ ክርስቲያኖችን እምነታቸውን እንዲክዱ ለማስገደድ በማሰቃየትና በመግደል ተሳትፎ ነበር። የክርስቲያኖችን ተግባራት እንደሚከተለው ገልጿቸዋል፡

> ለንጉሡ ነገሥት ትራጃን፡- ክርስቲያኖች በተለመደ ቀን ገና ጎህ ሳይቀድ ተሰብስበው ለክርስቶስ እንደ አምላክ መዝሙሮችን ይዘምራሉ። ምንም ክፉት እንደማይፈጽሙ፣ ማጭበርበር፣ መስረቅ ወይም ምንዝርነት እንደማይፈጽሙ፣ ቃላቸውን እንደማያፈርሱ፣ የተጠየቁትን ታማኝነት እንደማይክዱ በቅዱስ መሐላ እየማሉ ቃል ይገባሉ። ከዚያ በኋላ ተበታትነው እንደገና ተሰባስበው ተራና ንጹሕ ምግብ ይቋደሳሉ። ነገር ግን፣ በትዕዛዝህ መሠረት የፖለቲካ ማኅበራትን የሚከለክለው አዋጅ ከወጣ በኋላ ይህን ልማድ አቁመዋል። እውነቱን ማወቅ አስፈላጊ ሆኖ ስለታየኝ ዲያቆናት በመባል የሚጠሩ ሁለት ሴት ባሪያዎችን በማሰቃየት ያገኘሁት

> አስቀያሚ የሆነ ያልተጨበጠ እምነትን ብቻ ነበር፡፡ […] የተለያየ ደረጃ፣ ዕድሜና ፆታ ያላቸው ሰዎች በዚህ ክስ ተሳትፈዋል፣ ይሳተፋሉም። ይህ ተላላፊ እምነት በከተሞች ብቻ ሳይገደብ፣ በመንደሮችና በገጠር አካባቢዎችም ተስፋፍቷል፤ ነገር ግን መግታትና መፈወስ የሚቻል ይመስላል። ቢያንስ ለረጅም ጊዜ ተትተው የነበሩት መቅደሶች አሁን መጎብኘት መጀመራቸው፣ ለረጅም ጊዜ የተቋረጡት ቅዱሳን በዓላት እንደገና መነቃቃታቸው፣ ከዚህ ቀደም ገዢዎች ያልነበሯቸው የተቀደሱ እንስሳት ፍላጎት መጨመሩ ለዚህ ግልጽ ማሳያ ነው። (Pliny the Younger, Book 10, letter 96)

የፐሊኒ ደብዳቤ የሚከተለውን ያረጋግጣል።

- በመጀመሪያው መቶ ዘመን መገባደጃ ላይ ክርስትና ከይሁዳ ውጭ ተስፋፍቶ ነበር።
- ክርስቲያኖች እንደ አምላክ ለክርስቶስ ለመዘመር በሳምንት አንድ ጊዜ ይሰበሰቡ ነበር።
- ክርስቲያኖች ከሁለቱም ጾታዎች፣ ከሁሉም ዕድሜና ሙያዎች የተውጣጡ ነበሩ።
- የክርስትና መነሳት ማለት የአረማውያን ቤተ መቅደሶች ጥቅም ላይ አይውሉም ነበር ማለት ነው።

የአይሁድ ታልሙድ

የአይሁድ ታልሙድ ኢየሱስን ያልተቀበሉትን አይሁዳውያን ታሪክ ተጠብቆ እንዲቆይ አድርጓል። ስለ ኢየሱስ ሞት የሚገልጸውን ዘገባ ይተርካል፤ እንዲሁም "ተሰቅሏል" ይላል። በሌላ በኩል ደግሞ በመስቀል ላይ የተሰቀለው በፋሲካ በዓል ወቅት መሆኑን ይገልጻል።

> በፋሲካ ዋዜማ ዬሹዋ (ኢየሱስ) ተሰቀለ፡፡ ከመገደሉ በፊት 40 ቀናት ቀደም ብሎ አዋጅ ነጋሪ በመውጣት ‘አስማትን በመለማመድ እስራኤልን ወደ ክህደት ስለመራ ይወገራል፡፡ እርሱን በመደገፍ የሆነ ነገር መናገር የሚችል

> ፊት ለፊት ይውጣና ስለ እርሱ ይሟገት’ በማለት ጮኾ ነበር፡፡ እርሱን የሚደግፍ ምንም ነገር ባለመቅረቡ በፋሲካ ዋዜማ ተሰቀለ፡፡ (Babylonian Talmud, Sanhedrin 43a)

በተጨማሪም የኢየሱስን ደቀ መዛሙርት ስሞች መዝግቧል።

> ኢየሱስ አምስት ደቀ መዛሙርት ነበሩት - ማታታይ ፣ ናካይ ፣ ኔትዘር ፣ ቡኒ እና ቶዳህ። (Babylonian Talmud, Sanhedrin. 107b)

አሁንም፣ በአይሁድ ታልሙድ ላይ ያነበብነው በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ያነበብነውን ያረጋግጣል።

መደምደሚያ

በዚህ ምዕራፍ ውስጥ እንደ መጥምቁ ዮሐንስ፣ ያዕቆብ፣ ጌታችን ኢየሱስ፣ ሄሮድስና የጥንት ክርስቲያኖች ያሉ ሰዎች በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ብቻ ሳይሆን በሌሎች ጥንታዊ የታሪክ መጻሕፍት ውስጥም እንደተመዘገቡ አይተናል። በእነዚህ ጥንታዊ መጻሕፍት ውስጥ ስለ እነርሱ ያነበብነው በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ያነበብነውን ያረጋግጣል! በሌላ አባባል መጽሐፍ ቅዱስ ከሌሎቹ የታወቁ ታሪኮች ጋር ይስማማል ማለት ነው። በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ የምናነባቸው ሰዎች አፈ ታሪክ አይደሉም። እውነተኛ የሆኑ ነገሮችን የሚያከናውኑ እውነተኛ ሰዎች ነበሩ።

ኢየሱስን ብቻ ብንመለከት፣ ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጭ ያለው ታሪክ የሚከተለውን ያረጋግጥልናል፡-

- የኢየሱስ አገልግሎት የተጀመረው በይሁዳ ነው።
- ብዙ ደቀ መዛሙርት ነበሩት።
- ያዕቆብ የሚባል ወንድም ነበረው።
- በጴንጤናዊው ጲላጦስ ተሰቀለ።
- ደቀ መዛሙርቱ ከሞት እንደተነሳና መሲሑ እንደሆነ ያስተምሩ ነበር።
- የጥንት ክርስቲያኖች እንደ አምላክ ዘምረውለታል።
- ክርስትና ከእስራኤል ውጭ ወደ ተለያዩ አካባቢዎችና ሕዝቦች ተሰፋፍቶ ነበር።

ይህ ሁሉ በመጽሐፍ ቅዱስ ውስጥ ያነበብነውን ያረጋግጣል። እንዲሁም ሌላ ነገር ይነግረናል፡- ስለ ኢየሱስ ያለው የእስልምና አስተምህሮ ወይም የኖስቲክ ትምህርት ከታሪክ ጋር አይስማማም። ተረታ ተረት ናቸው፤ ታሪካዊም አይደሉም። ስለ ኢየሱስ እውነቱን የሚመዘግበው አዲስ ኪዳን ነው።

ምዕራፍ 3 - አዲሱ ኪዳን

ቀደም ባለው ምዕራፍ ላይ አዲስ ኪዳን ስለ መጥምቁ ዮሐንስ፣ ስለ ያዕቆብ፣ ስለ ኢየሱስ፣ ስለ ሄሮድስና ስለ ጥንቱ የክርስትና ማኅበረሰብ የሰጠው መግለጫ ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጪ ከምንማረው ታሪክ ጋር በሚገባ እንደሚስማማ ተመልክተናል። ይሁን እንጂ ስለ አዲስ ኪዳን እንደ ታሪካዊ ሰነድ ምን ማለት እንችላለን? አምስት አቅጣጫዎችን እንመለከታለን።

- አዲስ ኪዳን ከየት መጣ?
- አዲስ ኪዳንን ማን ጻፈው?
- አዲስ ኪዳንን ስንት ሰዎች ጻፉ?
- አዲስ ኪዳን መቼ ተጻፈ?
- አዲስ ኪዳን ተጠብቆ ቆይቷልን?

አዲስ ኪዳን ከየት መጣ?

አዲስ ኪዳን የመጣው ከእስራኤል ሕዝብ ነው። እግዚአብሔር በእነርሱ በኩል ለዓለም ይናገር ዘንድ የእስራኤልን ሕዝብ የክህነት ሕዝብ አድርጎ መርጧል።

> እናንተም ለእኔ የካህናት መንግሥትና ቅዱስ ሕዝብ ትሆናላችሁ። (ዘጸአት 19:6)
>
> ቃሉን ለያዕቆብ፣ ሥርዓቱንና ፍርዱን ለእስራኤል ገለጠ። ለሌላ አሕዛብ እንዲህ አላደረገም፤ ፍርዱንም አያውቁም። ሃሌ ሉያ። (መዝሙረ ዳዊት 147:19-20)
>
> እርሱም አለኝ፡ እስራኤል ሆይ፣ አንተ ባሪያዬ ነህ፤ በአንተ ይኸውልኝ እከብራለሁ። (ኢሳይያስ 49:3)

> እንግዲህ አይሁዳዊ መሆን ምን ጥቅም አለው? ወይም መገረዝ ምን ይጠቅማል? በእውነት በሁሉም መንገድ ብዙ ነው። በመጀመሪያ የእግዚአብሔር ቃል አደራ ተሰጥቷቸዋልና። (ሮሜ 3:1-2)

የእስራኤል ሕዝብ የእግዚአብሔር ልዩ ሕዝብ ነበር። እግዚአብሔር የተናገረውንና ያደረገውን እየመሰከሩ በዓለም ላይ የእርሱ ምስክሮች ነበሩ። እግዚአብሔር እስራኤላውያን ይህንን ምስክርነት እንዲሰጡ የሚያስችላቸውን የእግዚአብሔርን ቃል የሚናገሩ ነቢያትን ሰጣቸው።

> ተናግሬአለሁ አድኜማለሁ አሳይቼማለሁ፥ በእናንተም ዘንድ ባዕድ አምላክ አልነበረም፤ ስለዚህ እናንተ ምስክሮቼ ናችሁ፥ ይላል እግዚአብሔር፥ እኔም አምላክ ነኝ። (ኢሳይያስ 43:12)

> እግዚአብሔርን አመስግኑ ስሙንም ጥሩ፥ ለአሕዛብም ሥራውን አውሩ። (መዝሙረ ዳዊት 105:1)

ኢየሱስ በመጣ ጊዜ ምስክሮቹ እንዲሆኑ ከእስራኤል የተወሰኑ ሰዎችን መረጠ።

> ከእርሱም ጋር ይሆኑ ዘንድ ሐዋርያት ብሎ የጠራቸውን አሥራ ሁለቱን ሾመ። (ማርቆስ 3:14)

> [ኢየሱስም] እንዲህም አላቸው፡- ክርስቶስ መከራ ይቀበላል
> በሦስተኛውም ቀን ከሙታን ይነሣል፥ በስሙም ንስሐና የኃጢአት ስርየት
> ከኢየሩሳሌም ጀምሮ በአሕዛብ ሁሉ ይሰበካል ተብሎ እንዲሁ
> ተጽፎአል። እናንተም ለዚህ ምስክሮች ናችሁ። (ሉቃስ 24:46-48)

> እንግዲህ ሂዱና አሕዛብን ሁሉ በአብ በወልድና በመንፈስ ቅዱስ ስም እያጠመቃችኋቸው፥ ያዘዝኋችሁንም ሁሉ እንዲጠብቁ እያስተማራችኋቸው ደቀ መዛሙርት አድርጓቸው፤ እነሆም እኔ እስከ ዓለም ፍጻሜ ድረስ ሁልጊዜ ከእናንተ ጋር ነኝ። (ማቴዎስ 28:19-20)

ስለዚህ፣ አዲስ ኪዳን የእግዚአብሔርን ቃልና ተግባር የመመስከር የእስራኤል ተልዕኮ ፍጻሜ ነው። ኢየሱስ ምስክሮቹ እንዲሆኑ የተወሰኑ ሰዎችን ሾሞ ለዚህ ተግባር አሠልጥኖ አስታጠቀ። የአዲስ ኪዳን ጅማሬና አመጣጥ ይህንን ይመስላል።

አዲስ ኪዳንን ማን ጻፈው?

አዲስ ኪዳንን የጻፉት ሰዎች የኢየሱስ ሐዋርያትና ደቀመዛሙርት እንዲሁም አጋሮቻቸው ናቸው። ሐዋርያቱና ደቀ መዛሙርቱ የኢየሱስ ሕይወት የዓይን ምስክሮች እንደሆኑ በግልጽ ተናግረዋል።

> ስለ ሕይወት ቃል ከመጀመሪያው የነበረውንና የሰማነውን በዓይኖቻችንም ያየነውን የተመለከትነውንም እጆቻችንም የዳሰሱትን እናወራለን፤ ሕይወትም ተገለጠ አይተንማል እንመሰክርማለን፥ ከአብ ዘንድ የነበረውንም ለእኛም የተገለጠውን የዘላለምን ሕይወት እናወራላችኋለን፤ (1 ዮሐንስ 1:1-3)
>
> እንግዲህ እኔ፥ ከእነርሱ ጋር ሽማግሌ የክርስቶስም መከራ ምስክር ደግሞም ሊገለጥ ካለው ክብር ተካፋይ የሆንሁ፥ በመካከላቸው ያሉትን ሽማግሌዎች እመክራቸዋለሁ። (1 ጴጥሮስ 5:1)
>
> የእርሱን ግርማ አይተን እንጂ በብልሃት የተፈጠረውን ተረት ሳንከተል የጌታችንን የኢየሱስ ክርስቶስን ኃይልና መምጣት አስታወቅናችሁ። (2 ጴጥሮስ 1:16)
>
> እኛም በአይሁድ አገርና በኢየሩሳሌም ባደረገው ነገር ሁሉ ምስክሮች ነን፤ እርሱንም በእንጨት ላይ ሰቅለው ገደሉት። እርሱን እግዚአብሔር በሦስተኛው ቀን አስነሣው ይገለጥም ዘንድ ሰጠው፤ (ሐዋርያት ሥራ 10:39-40)

እነዚህ ሐዋርያት የማቴዎስ ወንጌል፣ የዮሐንስ ወንጌልን እንዲሁም የጴጥሮስ፣ የዮሐንስና የያዕቆብ መልእክታትን ጽፈዋል።

ሐዋርያው ጳውሎስ፣ ከሙታን የተነሳው ጌታ የዓይን ምስክር ነበር (1ቆሮ. 9፡1)፣ ነገር ግን የኢየሱስን ሕይወትና በእስራኤል ያስተማረው ትምህርት የዓይን ምስክር አልነበረም። ጳውሎስ ስለ ኢየሱስ ታሪካዊ ሕይወትና ትምህርት ሲያስተምር በኢየሩሳሌም ከመጀመሪያዎቹ ሐዋርያትና ደቀ መዛሙርት በተሰጠው ምስክርነትና ትምህርት ላይ ተመርኩዞ ነበር።[1] በሚቀጥሉት ጥቅሶች ላይ፣ ጳውሎስ ራሱን የኢየሱስ ሕይወት ምስክሮች ከሆኑት ደቀ መዛሙርት ጋር እንዴት እንዳላጠቃለለ ልብ በል።

> [ጳውሎስ አለ] እግዚአብሔር ግን ከሙታን አስነሣው፥ ከእርሱም ጋር ከገሊላ ወደ ኢየሩሳሌም ለሄዱት ለብዙ ቀን ታየ። እነርሱም አሁን ለሕዝባችን ምስክሮች ናቸው። (የሐዋርያት ሥራ 13:30-31)

ሆኖም ጳውሎስ እንደሌሎቹ ሐዋርያት ቅዱሳት መጻሕፍትን የመጻፍ ሥልጣን ያለው በኢየሱስ የተሾመ ሐዋርያ ነበር። ጳውሎስና የኢየሩሳሌም ሐዋርያት በአንድነት ከእርሱ ጋር እየሠሩ የሚያመሰግኑት ሰው ነበር።

ሉቃስ የኢየሱስ ሕይወትና ትምህርት ምስክር አልነበረም፣ ይልቁንም፣ የዓይን ምስክሮች የሆኑትን የሐዋርያትን ትምህርት እንዳስተላለፈ ይነግረናል።

> የከበርህ ቴዎፍሎስ ሆይ፥ ከመጀመሪያው በዓይን ያዩትና የቃሉ አገልጋዮች የሆኑት እንዳስተላለፉልን፥ በኛ ዘንድ ስለ ተፈጸመው ነገር ብዙዎች ታሪክን በየተራው ለማዘጋጀት ስለ ሞከሩ፥ እኔ ደግሞ ስለ ተማርኸው ቃል እርግጡን እንድታውቅ በጥንቃቄ ሁሉን ከመጀመሪያው ተከትዬ በየተራው ልጽፍልህ መልካም ሆኖ ታየኝ። (ሉቃስ 1:1-3)

ይሁን እንጂ ሉቃስ ኢየሱስን ለሚያውቁ ሰዎችን አናግሮ ከዚያም የተናገሩትን የጻፈ የውጭ ሰው ነው ብለን ማሰብ የለብንም። ይልቁንም፣ ሉቃስ ከሐዋርያው ጳውሎስ ጋር አብያተ ክርስቲያናትን በመትከልና በማስተማር ለብዙ ዓመታት የሠራ የአገልግሎት አጋር ነበር (ቆላ 4፡14፣ 2ጢሞ 4፡11፣ ፊል 24)። በኢየሩሳሌም ያሉ

---

[1] ለምሳሌ፦ 1ኛ ቆሮ 7፡10-11፣ ማር 10፡1-10፣ 1 ቆሮ. 9:14 & 1ጢሞ 5:18፣ ሉቃ 10:7፣ 1 ቆሮ. 11፡23፣ ማርቆስ 14:22፣ 1 ቆሮ. 15፣ ቆላ. 3:16፣ 1ኛ ጢሞ 6፡3፣ የሐዋርያት ሥራ 20፡35

ሐዋርያትንም ያውቃቸዋል (ሐዋ. 21፡17)። በወንጌሉ ውስጥ ያካተተው ታሪክ ለብዙ ዓመታት ሐዋርያት በአገልግሎታቸው ውስጥ ሲናገሯቸው የነበሩ ናቸው። ከዚያም ከተወሰነ ጊዜ በኋላ ሉቃስ አሁን በስሙ በተጠራው በወንጌል ውስጥ ይህንን ጽሑፍ በሥርዓት አሰፈረ። ሉቃስ በጥንቷ ቤተክርስቲያን ውስጥ ጉልህ ሰው ነበር።

ወንጌልን ስለ ጻፈው ማርቆስም ተመሳሳይ ሁኔታ እናያለን። ማርቆስ የኢየሱስን ሕይወት በገዛ ዓይኑ የተመለከተ ሰው እንደሆነ አልተነገረንም ነገር ግን በኢየሩሳሌም ቤተ ክርስቲያን ቀደምት አባል ነበር። የጥንት ቤተ ክርስቲያን በቤተሰቡ ቤት ተሰብስባ ነበር (የሐዋርያት ሥራ 12፡12) ፤ ከጴጥሮስ ጋር ለተልዕኮ ተጉዞ ነበር (1ጴጥሮስ 5፡ 13)፤ ከጳውሎስና ከበርናባስ ጋርም ተጉዞ ነበር (የሐዋርያት ሥራ 12፡25፤ ቆላ 4፡ 10፤ 2ጢሞ 4፡11፤ ፊልሞና 24)። ማርቆስ በጥንቷን ቤተ ክርስቲያን ትልቅ ቦታ የሚሰጠው ሰው ነበር። ሐዋርያትን አውቆ ከእነርሱ ጋር ሠርቷል፤ የሚያስተምሩትንም ወንጌል በመጽሐፍ አስፍሯል።

“በወንጌልና በአዲስ ኪዳን ውስጥ የሚገኙትን አንዳንድ መልዕክታት የጻፉት እነማን እንደሆኑ አናውቅም፤ ስሞቹ የተሰየሙት በሐሰት ነው” የሚሉ ሰዎችን ሰምታችሁ ይሆናል። ይሁን እንጂ ለዚህ ምንም ዓይነት ማስረጃ የለም። ማስረጃው በእውነቱ እነዚያን መጻሕፍት ማን እንደጻፉቸው እናውቃለን የሚል ነው። ማስረጃው እነሆ፡-

- ሁሉም ጥንታዊ የወንጌል ቅጂዎች፣ የመጀመሪያው ገጽ ወይም ሽፋን ሲኖረን የጸሐፊዎቹ ስም አላቸው። ስለዚህ ወንጌሎቹ የማይታወቁ አይደሉም።
- የጥንቷ ቤተ ክርስቲያን አባቶች ደራሲው በማይታወቅበት ጊዜ ይወያዩ የነበረ ቢሆንም ነገር ግን የወንጌል ጸሐፊዎች እንደሚታወቁ በአንድ ድምፅ ይናገራሉ። በዚህ ላይ ምንም ልዩነት የላቸውም።
- የጥንቷ ቤተ ክርስቲያን ደራሲውን በማታውቅበት ሁኔታ የአዲስ ኪዳን ሰነዶችን ስም አልሰየመችም። ይህንንም ከዕብራውያን አንጻር እናያለን። ስም ስለሌለው ማን እንደጻፈውም እርግጠኛ መሆነ አዳጋች ነው። ደራሲው ከሐዋርያት ቡድን አንዱ እንደነበረ እናውቃለን (ዕብ. 13፡23) ግን ማን እንደ ሆነ ሙቶ በሙቶ እርግጠኛ መሆን አንችልም። ይህም ሆኖ ግን ስም አልተፈለሰፈም፤ በመልዕክቱ ላይም አልተጨመረም።

- ፓፒያስ በ110-120 ዓ.ም አካባቢ ወንጌሎችን ሲገልጽ ማቴዎስንና ማርቆስን ይጠቅሳል። ለወንጌላት ስሞችን ይሰጣል ማለት ነው። በጥንቶቹ የቤተክርስቲያን አባቶች ዘንድ ወንጌላት ስማቸው ያልተጠቀሰ ወይም ደራሲያኑ የማይታወቁ እንደነበሩ የሚጠቁም ምንም ነገር የለም።

አዲስ ኪዳን የተጻፈው በሐዋርያትና በባልደረቦቻቸው ነው። እነዚህም የኢየሱስ ሕይወትና ትምህርት የመጀመሪያዎቹ መዝገቦች ናቸው። የተጻፉት ኢየሱስ ለዚህ ሥራ በሾማቸውና ባስታጠቃቸው የዓይን እማኞች ነው። ስለ ኢየሱስ የሚነግሩን በትክክለኛው ዘመን የነበሩት ትክክለኛዎቹ ሰዎች ናቸው ማለት ነው።

አዲስ ኪዳንን ስንት ሰዎች ጻፉ?

ብዙ ሰዎች አዲስ ኪዳንን በመጻፍ ውስጥ ተሳትፈዋል። ማቴዎስ፣ ማርቆስ፣ ሉቃስ፣ ዮሐንስ፣ ጴጥሮስ፣ ጳውሎስ፣ ያዕቆብ፣ ይሁዳና ሌሎችም አሉ። ይህ ለውጥ የሚያመጣው ለምንድን ነው? አስፈላጊ ነው ምክንያቱም ስለ ኢየሱስ ሕይወትና ትምህርት ብዙ ምስክሮች አሉን ማለት ነውና። አዲስ ኪዳን ውስጥ ስለ ኢየሱስ የሚነግረን አንድ ሰው ብቻ አይደለም፤ እያንዳንዳቸው በራሳቸው መንገድ ስለ እርሱ የሚነግሩን ብዙ ምሥክሮች አሉን። ከታሪክ አስተማማኝነት አንጻር ይህ በጣም አስፈላጊ ነው። ምክንያቱም አንድ ሰው መልካም የሆነ ነገር ቢነግርህና ነገር ግን ብዙ ሰዎች ተመሳሳይ ነገር እንዳዩና እንደሰሙህ ቢነግሩህ ድርጊቱ በእርግጥ እንደተፈጸመ የሚያረጋግጥ ተጨማሪ ማስረጃ ስለሚሆን። የታሪክ ምሁራን ይህንን በርካታ ማረጋገጫዎች ይሉታል። ከአዲስ ኪዳንና ከኢየሱስ ምስክርነት አንጻር የምናየው ይህንኑ ነው።

አዲስ ኪዳን መቼ ተጻፈ?

አዲስ ኪዳን የተጻፈው በሐዋርያትና በባልንጀሮቻቸው ዘመን ነው። ሐዋርያቱ ጽሑፎቻቸውን ያስፈሩት እኛ በምንፈልገው መንገድ አልነበረም። ከአምላክ እቅድ አንጻር ነው የጻፏቸው። ይህ ማለት ደግሞ የሚጽፉበት ቀን ኢየሱስ ከሞት ተነስቶ በሚመለስበት ጊዜ መካከል መሆኑን ይጠቁማሉ። የተጻፉት በአምላክ የጊዜ ሰሌዳ መሠረት ነው።

ይሁን እንጂ በአዲስ ኪዳን ውስጥ የሚገኙ አንዳንድ መልዕክታት የተጻፉበትን ቀን ማወቅ እንችላለን። የሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ የጥንቷን ቤተ ክርስቲያን ታሪክ የሚተርክ የታሪክ መጽሐፍ ነው። በሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ውስጥ የተጠቀሱ አንዳንድ ክንውኖች ቀናትን ይጠቁማሉ። የሚከተለውን እስኪ ተመልከቱ፡-

> በወገኑም የጳንጦስ ሰው የሚሆን አቂላ የሚሉትን አንድ አይሁዳዊ አገኘ፤ እርሱም ከጥቂት ጊዜ በፊት ከሚስቱ ከጵርስቅላ ጋር ከኢጣልያ መጥቶ ነበር፥ አይሁድ ከሮሜ ይወጡ ዘንድ ቀላውዴዎስ አዞ ነበርና፤ ወደ እነርሱ ቀረበ። (የሐዋርያት ሥራ 18:2)

የሮም ንጉሠ ነገሥት ቀላውዴዎስ አይሁድ ሮምን ለቀው እንዲወጡ ማዘዙን የሚያመለክት መረጃ እዚህ ላይ ይገኛል። የአይሁዳውያንን መፈናቀል በተመለከተ የተሰጠው ትእዛዝ በዓለማዊ ምንጮችም ውስጥ ስለተጠቀሰ በሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ውስጥ የተገለጸው ክንውን የተፈጸመው መቼ እንደሆነ በማመሳከር ማወቅ እንችላለን። በሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ውስጥ የተጠቀሱ ነገሥታት፣ ሀገረ ገዢዎችና ካህናት የመሩበትን ጊዜም እናውቃለን፤ ይህም በሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ውስጥ ከሚገኙት ክንውኖች ጋር ሊዛመድ ይችላል። የሐዋርያት ሥራ መጽሐፍ ሐዋርያት የተወሰኑ እንቅስቃሴዎችን ምን ያህል ጊዜ እንዳከናወኑ የሚጠቁም ሐሳብ ይዟል። ጳውሎስ ለቆሮንቶስ ሰዎች፣ ለተሰሎንቄ ሰዎችና ለሌሎች ክርስቲያኖች መልዕክት ሲጽፍ ያነሳው ሐሳብ ከዚህ ዓይነቱ ታሪካዊ ሐሳብ ጋር የሚዛመድና ጊዜው ሊታወቅ የሚችል ነው።

አዲስ ኪዳን ተጠብቆ ቆይቷል?

የአዲስ ኪዳን ጽሑፍ መለወጥ አለመለወጡን እንዴት ነው ማወቅ የምንችለው? ማስረጃዎችን በማጤን ይህንን የሚያረጋግጥ ነገር መኖር አለመኖሩን ማየት ያስፈልገናል። ነገር ግን ማስረጃው ምንድነው? ከቦታ አንፃር አዲስ ኪዳንን ብቻ የምንመለከት ሲሆን ማስረጃዎቹ ሦስት ናቸው፤ የመጀመርያው በኦሪጅናል ቋንቋዎቹ የተጻፉ ጥንታውያን የእጅ ጽሑፎች አሉ። ከተለያዩ ቦታዎች የተገኙ በቀደምት የቤተ ክርስቲያን ክፍለ ዘመናት የተጻፉ በርካታ ጽሑፎች አሉ። ሁለተኛ ጥንታዊያን

ትርጉሞች ይገኛሉ። እነዚህ ትርጉሞችም በቀደምት የክርስትና ክፍለ ዘመናት የተዘጋጁ በመሆናቸው የአዲስ ኪዳንን ትክክለኛነት ያስረዳሉ። ሦስተኛ ጥንታውያን ጥቅሶች ይገኛሉ። ከክርስትና ጅማሬ አንስቶ የቤተ ክርስቲያን አበው ተብለው የሚታወቁ ክርስቲያን መምህራን አዲስ ኪዳንን በጽሑፎቻቸው ውስጥ ጠቅሰዋል። እነዚህም ለአዲስ ኪዳን ጥንታዊ ጽሑፎች ሌላ ምስክር ናቸው። እነዚህ ሦስትዮሻዊ ማስረጃዎች ጥንታዊ ለሆነው የመጽሐፍ ቅዱስ መልክ ማስረጃና ምስክሮች ናቸው።

ይህ ማስረጃ አዲስ ኪዳን በትክክል የተጠበቀ መሆኑን ያረጋግጣል። ወንጌላት ከእንደገና የተጻፉ መሆናቸውን የሚያመለክት ምንም ዓይነት ማስረጃ የለም። የመሲሁ ኢየሱስ ትምሕርቶች፣ የእግዚአብሔር ልጅ፣ ለኃጢአታችን ስል ተሰቀለ፣ ከሞት ተነሣ፣ የእግዚአብሔርን መንግሥት በምድር ላይ መሠረተ፣ ለፍርድ ተመልሶ ይመጣል የሚሉት ወጥና ያልተለወጡ መልእክቶች ናቸው። ክርስቲያኖች ስለዚህ ጉዳይ እርግጠኞች መሆን ይችላሉ። ይህ ማለት ግን በእጅ በተጻፉት ጽሑፎች መካከል ጥቃቅን ልዩነቶች የሉም ማለት አይደለም። ትልቅ መጠን ያላቸው ጽሑፎች በእጅ ሲገለበጡ ግድፈቶች ይፈጠራሉ። እነዚህ ግድፈቶች ሆነ ብለው የተደረጉ ወይንም ድንገቴ ሊሆኑ ይችላሉ ነገር ግን ሌሎች ጽሑፎችን ጎን ለጎን በማስተያየት ሃቀኝነታቸው ስለሚጣራ የመጨረሻ አይደሉም። ምስሉ ይህንን ሒደት ያሳያል።

ለምሳሌ ያህል ክልል ሀ ላይ በነጥብ በተመለከተው ቦታ ስህተት ተሠራ እንበል። ይህ ለውጥ በዚያ ክልል በሚገኙት ተከትለው በሚመጡት ኮፒዎች ላይ ተፅዕኖ ቢኖረውም በሌሎች ክልሎች ላይ ያለው ተፅዕኖ አነስተኛ ነው። የሌሎች ክልሎችን ጽሑፎች በማነፃፀር ለውጡ የት ጋ እንደተደረገ ታውቆ አሪጅናሉን መመለስ ይቻላል። የንባብ ሐያሲያን ሥራቸውን እንዴት እንደሚሠሩ ለማሳየት ይህ ቀለል ያለ ምሳሌ ነው። ሒደቱን በመጽሐፍ ቅዱስ ትርጉሞቻችሁ የግርጌ ማስታወሻዎች ላይ ማየት ትችላላችሁ።

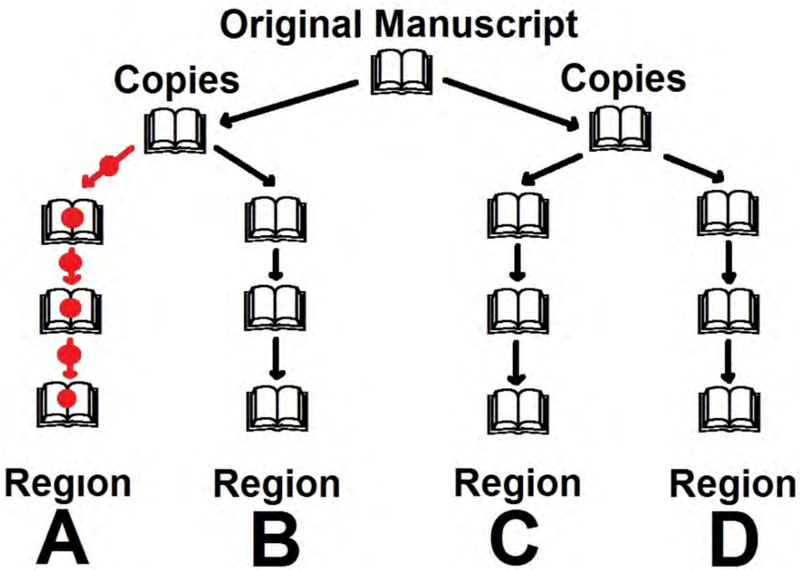

Original Manuscript
Copies
Copies
Region A
Region B
Region C
Region D

ማጠቃለያ

ክርስትና ታሪካዊ ማስረጃዎች እንዳሉት በልበ ሙሉነት የሚናገር ሃይማኖት ሲሆን ለታሪካዊ ምርመራ ክፍት ነው። በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የአርኪኦሎጂ፣ የታሪክ ሰነዶችና የአዲስ ኪዳን ይዘት በመመርመር ያደረግነው ይህንኑ ነው። የመጽሐፍ ቅዱስን መልዕክት የሚያረጋግጡ አርኪኦሎጂያዊ ማስረጃዎች እንዲሁም ከመጽሐፍ ቅዱስ ውጪ የሚገኙ የመጽሐፍ ቅዱስን መልዕክት የሚያረጋግጡ ታሪካዊ ጽሑፎች አሉ። በመጨረሻም በመጨረሻም አዲስ ኪዳን ራሱ አስተማማኝ ታሪካዊ ሰነድ ሆኖ ቆሟል። መጽሐፍ ቅዱስ ስለ ኢየሱስ የሚናገረው ሕይወት ሰጪ መልዕክት እውነት መሆኑን ክርስቲያኖች እርግጠኞች መሆን ይኖርባቸዋል።

ተጨማሪ ንባብ

ሳሙኤል ግሪን፣ የምሥራቹን ለሙስሊሞች ለማድረስ ከየት እንጀምር?

ከ EvaSUE ወይም engagingwithislam.org/books/Amharic-Sharing-the-gospel-with-muslims.pdf ማውረድ ይቻላል።

መጽሐፍ ቅዱስ የሚናገረውን ነገር አርኪኦሎጂስቶች ከገለጿቸው ባሕሎች፣ ከተሞች፣ የጊዜ ሰሌዳዎችና ጭብጦቹ ጋር ስናስተያይ አስገራሚ የሆነ ነገር ማየት እንጀምራለን። በሁሉም ዝርዝር ጉዳዮች ላይ አይደለም። በሁሉም ደረጃዎች አይደለም። ይሁን እንጂ መጽሐፍ ቅዱስ የጥንቱን ዓለም ለመግለጥ እየሞከረ ባለው ሰፊ አውድ ውስጥ ሲታይ ንፅፅሩ እጅግ አስገራሚ ነው።

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

ብሉይ ኪዳን ከዘጸአት በኋላ ብዙ ሰዎች ወደ ከነዓን ምድር እንደገቡ በተደጋጋሚ ይናገራል። እነዚህም ነገሥታት ወይም ድል አድራጊዎች አልነበሩም፤ ነገር ግን ሊሰፍሩ የሚፈልጉ ነፃ የወጡ ባሪያዎችና የሚቅበዘበዙ ነገዶች ናቸው። መጽሐፈ ኢያሱ ምድሪቱን ስለመከፋፈላቸው ይናገራል፤ የመሳፍንት መጽሐፍ እነዚህ ሰዎች ምንም ዓይነት ማዕከላዊ አገዛዝ ሳይኖራቸው ተበታትነው እንደሚኖሩ ይገልጻል። አሁን ደግሞ በአርኪኦሎጂያዊ ታሪክ ውስጥ አንድ ዓይነት ምስል እናያለን፤ ይኸውም በድንገት ሰዎች ወደ ተራራማው አካባቢዎች ሲጎርፉ፣ ታላላቅ ህንፃዎችን ሳይሆን መጠነኛ መኖሪያ ቤቶች ሲሠሩ ይታያል...

❁ ❁ ❁ ❁ ❁

በ1992 እና 1993፣ የአርኪኦሎጂ ባለሙያዎች አቭራሃም ቢራን እና ዮሴፍ ናቬህ በሰሜን እስራኤል በጥንቷ ዳን ፍርስራሽ ውስጥ ቁፋሮ ሲያደርጉ አንድ አስደማሚ ግኝት አገኙ፤ በ9ኛው መቶ ቅ.ክ በደማስቆ ንጉሥ አዛሄል የተዘጋጀ የተሰባበረ የአረማይክ ሐውልት። በዚያ ሐውልት ላይ ተቀርጾ የነበረው ሐረግ በአርኪኦሎጂ ውስጥ ከዚህ በፊት ያልታየ ነበር፡- **"የዳዊት ቤት"** ይላል። በዚህም ምክንያት ዳዊት ከተረት ጭጋግ ወጥቶ ወደ ታሪክ ብርሃን ገባ።

ይህንን መጽሐፍ ከ engagingwithislam.org /books/Amharic-Bible-History.pdf ላይ ማውረድ ይችላሉ።